В. Винниченко

БАЗАР

П'ЄСА НА ЧОТИРІ РОЗДІЛИ

Видавниче Т-во „ДЗВІН“.

В. Винниченко

БАЗАР

П'ЄСА НА ЧОТИРІ РОЗДІЛИ

Київ

Видавництво „ДЗВІН“.

1918 р.

КИЇВ,
Друкарня б. Першої Київської Друк. Спілки. Трьохсвятительська, 5.
1918.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Маруся Леонід Трохим Цінність Маркович Оксана Михайло	Партійні товариші.

Помішник начальника тюрми.
Явдоха.
1-е, 2-е, 3-е, 4-е, 5-е вікна камер уголовних.
Вартовий.
Пані в траурі з дочкою.
Дві панночки.
Втікачі.

Базар.

П'єса на чотирі розділи.

РОЗДІЛ 1-Й.

Лісок. Полянка. Майський соняшний день. Нема нікого. З ліва недалеко десь чути жіночий палкий голос; по тону помітно, що говориться промову. Часом виривається гомін оплесків. Хутко виходить Трохим, за ним поспішає Цінність Маркович.

Трохим—здоровий мускулистий парубок; рухи нетерплячі, палкі.

Цінність Маркович—людина літ 32—34, з кучерявою борідкою і великим лобом. Очі уважні, бігаючи; вчувається не раптова, але уперта завзята енергія. На лиці переважна діловита заклопотаність.

Трохим. Ні, це неможливо, це—неможливо!

Цінність Маркович. Та слухайте, чудачина ви, чорт би вас побрав... Так же не можна! Не можна, любчику... Треба буть терплячіще до людей.

Трохим (*швидко ходячи по полянці*). Я не можу!.. Я не можу. Вона говорить просто неможливо! Просто неможливо! Так есдек говорить не може... Це—есерство, анархизм, кадетизм, що хочете, тільки не соціалдемократична промова... Як собі хочете! (*Зупиняючись*). Потім що це за манера промовлять? Вона весь час не зводить очей з Леоніда... Вона до його говорить, а не до маси. К чорту з такими промовами! От що! (*Ходить*).

Цінність Маркович. Ага! Так он чого бісова зозуля кувала!

Трохим. (*Зупиняючись*). Зовсім не он чого, а вся її промова...

Цінність Маркович. Чекайте, любчики, не гарячіться. Ви мені скажіть: її слухають?

Трохим. Ну, слухають... Але ж...

Цінність Маркович. Очі у цеї маси горять зараз!

Трохим. Ну?

Цінність Маркович. Маса ця готова зараз за нею в огонь і в воду?

Трохим. Та це, скажете, через те, що вона гарно говорить? Ха-ха-ха! Через те, що вона—гарна! От через що!

Цінність Маркович. Любчику мій! Ви самі зараз хвилюєтесь тільки через те, що вона—гарна... яке нам діло до того, через що у маси очі горять? Нам треба, щоб вони горіли.

Трохим. Напоїть тоді горілкою, ще лучче горітимуть.

Цін. Марк. Горітимуть та не тим... У маси треба перш усього з під мусору виковирнуть соціальну сльозу... Перш усього любчику, соціальну сльозу! А одною горілкою не втнеш... Вона промовляє не важно, це правда, і знання у неї не багато, і... хоче буть Жанною д'Арк, але зате... у неї краса. У всякого свої цінності. А ви не хвилюйтесь. Вона все ж таки говорить, а що трошки набріхує на соціалдемократію, та це вже не такий гріх. Хто перед Богом не винен? А за те, ви подивіться, як її слухають, хоч вона й дивиться на того чортового Леоніда... Га?.. Багато ви бачили, щоб з такими роззявленими ротами слухали ораторів... Ви гляньте... (*повертається в бік голоса*) Ач, як замерли... Ротами слова ловлять... А гарна канальська дівчина... Що гарна, то гарна!

Трохим (*Похмуро*). Слухайте, Цінність Маркович...

Цін. Марк. (*повертаючись до його*). Слухаю, любчику...

Трохим Я в справі з побігом не хочу брать участи...

Цін. Марк. (*Здивовано*). Оце маєш! Це ж через що саме?

Трохим. Не можу.

Цін. Марк. (*Стурбовано*). Ну, слухайте, радість моя, не вигадуйте ви чорт-батька-зна чого. Чого ж ви не можете?

Трохим. Не можу! Тільки ви не думайте, що я боюсь... (*Ходить по полянці. Раптом зупиняється*). Ну, слухайте, щоб ви чого не думали, я вам скажу прямо, чорт вас побери: ревную! От і все. (*Ходить знов*).

Цін. Марк. Кого? До кого?

Трохим. Марусю до Леоніда.

Цін. Марк. Ну, слухайте, серце, це—причина, яку я б не зважився в протокол засідання записати...

Трохим. Може буть, може буть...

Цін. Марк. Так пересилить же можна себе, любчику!

Трохим. (*Зупиняючись*). Не можу. Пробував. Ревную до того, що голова крутиться... Не то що аллеґорія, а от так прямо таки крутиться та й годі... От так звідси (*показує на низ живота*) якась хвиля як посуне, так аж туман в очах... Знаю,—дикість прадідів, некультурність, ну, не можу... Не можу!.. Буває, що схопив би її й його і зубами порвав би на шматки. І аж гарчав би... Не можу, говорю вам, наороблю дурниць... Каятись самі будете... Замісць в стіну, візьму й шпурну у їх бомбою. Найдіть когось инчого на моє місце...

Цін. Марк. Голубчику мій! Я розумію ваше становище, але ж

ви самі добре знаєте, що нема нікого. Та ще на в а ш е місце. Не всякий з цим любить діло мати. Це раз. А друге, що просто нема нікого. Після розгрому вашої орґанізації треба було з мікроскопом розшукувать вас. Один, два та й уже. Ну, хто може? Леонід? Ну, його треба насамперед самого підвести до стіни, підперти його, щоб вітер не звалив, а тоді вже хай пуска бомбу з рук.

Трохим. Михайло міг би.

Цін. Марк.. Михайло, серце, жонатий чоловік. А лучче мені мати діло з бріґадою холостих жандарів, ніж з одним жонатим товаришом.. Їй богу! До речі і Леонід жонатий, хоча тут... Ну, та не важно... Ні, любчику, Михайло не годиться. Він до того ще й робітник. Як щось станеться з ним, покине нам жінку з трьома дітьми... Не талія! Пересильте ви себе.. Закрутіть віжки на руку і...

Трохим. Ні, не можу! Боюсь... Хай тоді ні вона, ні він не беруть участи...

Цін. Марк. Ну, а хто?

Трохим. Замісць Леоніда — Оксана, а замісць Марусі... (*мовчить*).

Цін. Марк. От бачите: а замісць Марусі вже й нема нікого... А Оксана знов з шостимісяшною дитиною... Ні, голубе, плюньте, не псуйте справи... Тут же, серце, все таки ходить про волю дванадцяти товаришів... І це ж треба подумать на худий кінець... Га?.. Та потім... Чекайте! Та звідки ви знаєте, що вона любить Леоніда? Вона вам сама казала?

Трохим. Ні, не казала, але...

Цін. Марк. (*зрадівши*). Не казала? Хо! Так чого ж ви тут...

Трохим. Але я сам бачу.

Цін. Марк. Ну, любчику, це—не глагол! Це—не глагол! Ви іменно той, що ні чорта не можете побачить. Іменно, радість моя, не той... А от я бачив, що вона як раз не любить Леоніда... Як раз це саме я бачив.. А що хочете знать, то іменно вас вона любить.

Трохим. Ну, це вже ви той...

Цін. Марк.. Правда! Правда, голубе. Я навіть здивувався, як ви сказали, що ревнуєте. „От, думаю собі, ідіот... (ви вибачайте, це ж я про себе так думав) от, думаю, халява, дівчина з ним така мила, весела, оченята сміються, грають, горять, а він ревнує...“ Та до кого ще? До Леоніда! Ну, любчику, ви таки ні чорта не бачите. Прямо таки ні чорта та й годі!

Трохим (*Мякше*). Ну, розскажіть ви кому инчому...

Цін. Марк. Ні, голубе, це вже ви розкажіть і іменно кому инчому, а не мені. І розкажіть, наперед узнавши, довідавшись, а не те, що так... Треба все своїми власними руками обмацать, своїми очима обдивитись, а тоді купувать. От трохи зараз скандала не зробили... Ну, подумайте самі, як би ви засвистіли, або закри-

чали, що вона не так говорить, як би ви обидили дівчину, яка, може вас любить. Що б, ви думаєте, дуже до серця їй припали б за це? Ех, народ! „Леоніда любить“. А вона як що вже істинно сказать, може, нікого ще не любить, бо вона—Жанна д'Арк. От що!.. Ага! добре, що згадав. Слухайте, серце, вона неодмінно хоче взять на себе „функцію“ кидання під стіну. Неодмінно треба одговорить її від цього. Вона подвигів шукає. Чудово. Тільки не треба, щоб ці подвиги були смішні. А крім того, вона ще може попсувать всю справу: бомби до стіни не донесе, розірветься у неї в руках, її к лихій годині пошматує і весь побіг провалить. Треба їй говорити, що вона призначена для инчого. А поки що вона своєю красою не одне ще пролетарське серце зворушить. Погано тільки, що де-які серця занадто вже ворушаться. Ну, та де ліс рубають, там і тріски летять. Так от, любчику, майте це на увазі, як будемо сьогодні рішать справу. А сьогодні треба неодмінно все скінчить. Публіка в тюрмі хвилюється, жде, може дурниць накоїти. І самі ви будьте хорошим, не гальмуйте справи. Центральний Комітет доручив мені цю справу і я мушу її довести до хорошого краю. Не кладіть же мені свині, голубе, і самі себе не ставте в смішне становище.

Трохим. Слухайте, тільки, будь ласка, нікому нічого про це... Я вам, як відповідальному орґанізатору сказав, щоб не думали чого... Це моє інтімне життя і я не хотів би, щоб...

Цін. Марк. Я розумію, я розумію, будьте спокійні...

Трохим. А потім... Ви—справжній Цінність Маркович... Як це у вас по торговому усе математично. „Треба держать її на цій мрії, бо це для нас не корисно“... Може, й корисно, не знаю, тільки я вам не ручаюсь за себе. Накипить, скажу всю правду і каюк. Не обіцяю. Не можу підраховувать. Ніколи не торгувавсь і торгуватись не буду.

Цін. Марк. Невже не торгувались? (*Сміється*). Ех, ви, дворянчики! Ну, а як ви думаєте, через що Леонід більше подобається Марусі? Га? (*Трохи мовчки дивиться на його*). Ну, от розміркуйте, через що? Так Бог дав? Га? Того, любчику, що Леонід уміє торгуватись. „Накипить і всю правду скажу“. Ех, ви! Їй ваша правда потрібна, як сироті трясця. Ви їй дайте ту цінність, що дає Леонід, от тоді й сторгуєтесь. Дайте їй любов до її високої душі, не кажіть, що вона проґраму перебріхує, от і побачите... Життя, любчику, базар. Хочеш бути богатим? Виходь з товарами, торгуйся, обмінюй, рости, сам давай і у других бери. А як сам не маєш ні чорта, то й візьмеш чорта пухлого. Так було, так буде до кінця віку.

Трохим (*лягаючи на траву*). Слухайте, ви вже написали свій курс торгової філософії?

Цін. Марк. Ні, ще не написав. Ще не написав. Часу нема. От як ще трохи повозюсь з такими орґанизаціями, як ваша, та

попаду в тюрму от тоді вже напишу, неодмінно напишу. Ну, говорить: будете строїть дурниці? Ідете на побіг?

Трохим. Та чорт вас бери, іду!

Цін. Марк. Ну, от, так би й давно. Вчить вас, пістолетів, треба. От ви прийдіть до мене вільним часом, я вам прочитаю лекцію своєї філософії, може, не таким диким будете...

Трохим (*сміючись*). Е, ні! Я вже лучче другу бомбу піду кидать...

Цін. Марк. А розум...

За сценою раптом оплески. Цінність Маркович і Трохим разом озираються.

Цін. Марк. (*придивляючись*). Скінчила, чи що?.. Ні, щось дуже швидко... Щось сталось наче... Чи не істерика? З нею це може бути... Іде сюди, лице незадоволене, знервоване ..

Трохим. З Леонідом...

Цін. Марк. Да щось говорять... Гаряче... Дивно. Щось трапилось. (*Серйозно й поспішно до Трохима*). Ну, так слухайте, любчику, значить, ідете? Чуєте?

Трохим (*дивлячись в лісок, неуважно*). Чую. Щось справді сталось. Робітники дивляться їм вслід...

Цін. Марк. Да, да. . Тільки слухайте сюди: Марусі бомби ні за що не давать. Чуєте?

Трохим. Розуміється.

Цін. Марк. Потім зараз же тут в ліску треба обсудить, як бути з тюремними. Їх обов'язково треба завтра ж сповістить про день. Не пізніще.

Трохим. Як що ми щось вирішимо.

Цін. Марк. Треба вирішить, треба! От я тільки боюсь, що не можна буде завтра сповістить їх. Побачення тільки по пятницях, значить ще чотирі дні. Почтою не можна... Ех, біда!.. (*Тихіше*). Ну, так, любчику, не строїть дурниць! Чуєте?

Трохим. Та добре.

Входить хутко Маруся; за нею Леонід. Маруся — *дуже гарна, молоденька дівчина, з великими, натхненними очима. Дуже нервова' нездержана. Говорить иноді піднятим тоном, високим стилем, особливо як хвилюється.*

Леонід—*худощавий, з блідо-матовим лицем, трохи згорблений; невеличка гарна борідка; короткозорий, носить пенсне, яке часто витирає, кліпаючи очима. Часто має вигляд здивований; надто коли сердиться.*

Маруся. Не вірю! Не вірю! І я вас прошу, лишіть мене одну! Я не можу!..

Леонід. Але ж, Марусю, це просто чудно... Хиба ж можна так?

Цін. Марк. Що таке? Що там сталось?

Леонід. Товаришка посередині перервала свою промову і пішла...

Цін. Марк. Через віщо?

Леонід (*мнучись*). Я, право, сам не знаю... Робітники дуже вражені...

Цін Марк. А ви їх так і покинули? Ідіть же швидче назад і заспокойте їх. Скажіть, що товаришці зробилось погано, що вона спочине і зараз прийде.

Маруся (*сівши на траву під деревом, нервово*). Я не прийду більше!

Цін. Марк. (*моргаючи Леонідові*). Ідіть, ідіть, любчику... Товаришка заспокоїтся... Я їй скажу пару солодких слів...

Маруся. Я хотіла б зостатись сама.

Цін. Марк. (*киваючи Леонідови*). Ідіть, ідіть. Та й ви, Трохиме... Ідіть, заспівайте з ними щось... А мені треба з товаришкою дещо конспіративно побалакать.

Леонід (*помалу йде, за ним Трохим, озираючись на Марусю*).

Цін. Марк. (*присідаючи коло неї, мягко*). Я на одну хвилиночку. Маленька справа єсть. Тільки, може б ви мені сказали все таки, що там у вас вийшло? Га?

Маруся. Вийшло те, що я більше ніколи не буду промовлять перед масою!

Цін. Марк. То ж чого так?

Маруся. Бо мене не слухають.

Цін Марк. Вас не слухають? Вас? Е, моя хороша, це вже ви вередливі дуже...

Маруся. Вони не слухають, вони д и в л я т ь с я на мене! Вони красу мою слухають. (*Поводить плечима і закриває ліце руками*). І це сказав робітник! Робітник!

Цін. Марк. Який робітник? Що сказав?

Маруся (*зриваючи руки, з обуренням*). О, проклята краса моя! Я ненавижу її од всеї душі!

Цін. Марк. Та за віщо, голубонько? Що вона вам зробила?

Маруся. Вона зробила те, що я не можу бути вільною. От що вона мені зробила. Вона скрізь мішається. Скрізь, скрізь! Я не вірю людям через неї. Що б я не сказала, що б я не зробила, я ніколи не знаю, чи так, чи не так, бо завжди для всіх це гарно. А гарно через те, що я сама гарна. А потім... це прямо нестерпимо, всі закохуються, всім зараз моя краса в очі падає. Ні один чоловік не любив мене, а тільки прокляте тіло, красу мою, будь ти проклята! У мене нема ні приятелів, ні друга... Або закохані, або вороги... Женщини ревнують, а мужчини закохуються...

Цін. Марк. Ну, вже ж не так, щоб усі...

Маруся. Усі! Всі! Я ще ні одного не бачила, щоб не спробував хоть залицятись до мене. Революціонери теж. Я думала перше що революціонери не такі, але... бачу...

Цін. Марк. Моя хороша! хиба ж уже революціонери вроді тих свиней, яким не дано у небо дивитись? І революціонери—человѣки. Краса для всіх краса...

Маруся. Ну, нехай, коли я була „там“ серед тих. Нічого дивного, коли юнкери говорять копліменти гарненький панночці... Їм більше нічого робить. Але тут...

Цін. Марк. Ви, серце, перебільшуєте. І огорчаєтесь. Щоб потішить вас, я вам скажу, що не всі у вас закохані. Перед вами аз єсмь перший, що хочу од вас тільки прекрасної душі вашої. Чого так дивитесь? Правду говорю.

Маруся. А як би я запропонувала вам обняти вас, поцілувать, милувать? Ви одмовились би?

Цін. Марк. (*замнявшись*). Бачите, люба моя, ласка людини, звичайно, є певна цінність, якою, так сказать...

Маруся. Ні, тут я не про ласку людини, не про душевну ласку говорю, а про ласку тіла, краси моеї...

Цін. Марк. Бачите.. Як вам сказать? Я, розуміється, одмовився б, бо... Ну, та причини не важно... Звичайно, одмовився б...

Маруся Дивно. Ну, я вас слухаю далі.

Цін. Марк. А далі ось яка річ. Ви сердитесь на свою красу. Скажіть, чи похвалили б ви того чоловіка, який сердився на свій розум за те, що він у його є і що його люблять за його?

Маруся. О!.. Зрівняли!.. Це инча річ.

Цін. Марк. Така сама, як і краса... Все—цінність... І краса, і розум, і травка, і книжка, і дерево... все цінність. І на вашому місці я навпаки, благословляв би свою красу... І не робив би так, як ви: не чипляв би оцих незграбних кохточок на себе, оцього капелюшка старої дівки. Я знаю, ви це робите, щоб буть поганчою. А цього не слід робити. Я б ще побільшив цю красу, начепив би теє-сеє, там стьожечку, там бантичок...

Маруся. Ну, слухайте, мені ця розмова не подобається. Ви це можете говорить инчим, а не мені... (*Обурено*). Господи! І це говорить революціонер!... А дух ваш де? „Бантичок“... Я бантичком понесу світ правди народу? Вся ціль наша, щоб людскість вийшла з рабства тіла, а ви кличете мене підлягати йому? І народ!.. Ні! Революціонери, настоящі революціонери не такі! Не такі, не такі! Дух свободи, розуму править світом, а не ваш... „бантичок“!.. Да, я тепер розумію... Коли проводарі партії говорять так, то що дивного, що робітники теж.. Коли я говорила промову, я чула, як один робітник прошопотів другому „оце ж тії очі, що душу віддав“, чи щось вроді цього... Я зразу покинула говорить і пішла...

Цін. Марк. Через це?

Маруся. Да, через це. А тепер я бачу, що в партії мені робить не можливо. Або вийти і вернуться до панства, або знищить свою красу. Так—так! Не инакше. Я більше не можу!

Цін. Марк. Слухайте, серденько, ви самі потім будете сміятись з себе... У вас нерви піднялись і вам здається усе таким страшним. Ви заспокойтесь, гляньте, яка краса круг нас... Невже й це треба нищить за красу? (*Маруся робить нетерплячий жест*). Ну-ну, я жартую... Тільки заспокойтесь і викиньте такі думки... Їй богу!

Маруся (*Гірко*). О, не бійтесь. В тому й річ, що в мене немає сил на це. Це можуть герої, а я... на великий жаль тільки подла буржуйка, якій страшно одрізать косу і облить лице сірною кислотою...

Цін. Марк. Та на віщо ж, Миколо Милостивий?!

Маруся. На те, щоб почувать себе людиною, а не лялькою, якою всі тішаться і граються!

Цін Марк. Ну, й орґанізація!.. Ну, знаєте що, видно моя філософія з вами не той... Лучче поговоримо про справу.

Маруся (*на слові „справа“ зразу повертається до його, робиться уважною й навіть трохи несміл\u043eю*). Я слухаю.

Цін. Марк. Справа, бачите, така... Справа з цим побігом.

Маруся (*уважно*). Да.

Цін. Марк. Вона у нас може не вигоріть...

Маруся (*Трівожно*). Як? Через що? Провалилось?

Цін. Марк. Ні... А те, що люди починають вередувати... Наприклад, Трохим одмовляється брать участь.

Маруся. Одмовляється? Він же ще сьогодня зо мною балакав і ми так сміялись, уявляючи начальника тюрми...

Цін. Марк. А ось тільки що заявив мені, що не може брать участи... А ви ж знаєте, що він дуже цінна людина... Без його я не знаю, як ми будемо...

Маруся. Але через що ж?

Цін. Марк. От тут то, моя люба, і єсть уся катеґорія... Як би ви спокійненько вислухали, що я вам скажу, я був би вам дуже вдячний...

Маруся. Я вас спокійно слухаю.

Цін. Марк. Та воно правда... Хм! Так от, бачите, він дуже ревнує вас до Леоніда...

Маруся (*Спалахнувши*). Ну, от! От вам! От вам перший приклад! Та як він сміє!..

Цін. Марк. От я ж казав... Підождіть! Ну, й народ же в цій орґанізації!

Маруся. Так що ж йому треба? Щоб я його любила? Ну, коли йому так хочеться знать, то я таки люблю Леоніда. Да, да! От вам і йому! Можете йому це сказать. Люблю! Бо це єдиний

чоловік, який може буть високим, якому я вірю, якому не краса моя потрібна. І він не буде кидать товариського обовязку через ревніcть. Фу, скотство!

Цін. Марк Так. Дайте ж мені вставить слово. Так от цей самий Трохим, виходить, ревнує.

Маруся. Я цьому не винна во всякому разі!

Цін. Марк. Цілком признаю. Але річ не в тому. Річ в тім, щоб його вдержать і не дать пропасти справі...

Маруся. Я не розумію... Це таке, це таке... І це революціонер? Ізза ревности він жертвує свободою дванадцяти товаришів?!. Але все таки я не розумію, через що кида? Ревнує? Так нехай на мене сердиться, а не на товаришів...

Цін. Марк. Він, серце, не сердиться, а не може... Це, розумієте, людина страшенно імпульсивна, з великими страстями. Дикий навіть трошечки. Закрутить йому в голові, і він же кине, плюне, пустить собі кулю в лоб, і вийде ерунда, розуміється... Так от треба його заспокоїти... Чекайте! Не треба казать, що ви його любите, але не треба дратувать ревности. Цей час тільки, поки скінчиться справа. А там хай собі ревнує на здоровя, це йому не пошкодить. Страждання від кохання—це ще біда не велика, а иноді навіть приємна.

Маруся. Що ж, значить, я повинна брехать йому? А як він спитає, я повинна говорить, що не люблю Леоніда?

Цін. Марк. Е, що вас вчить! Жінка в цих справах, як каченя на воді, не вчившись видержить надлежащу позіцію. Хе-хе-хе!

Маруся. Я до таких жінок не належу.

Цін. Марк. А ви спробуйте.

Маруся. Брехать я не вмію і не хочу. Ні, це пусте діло, я не хочу!

Цін. Марк. От як їм ця брехня! Не в тім річ, що в хаті піч... Діло не в слові, а в тому, що з того вийде. Бува, що треба брехать. Не будете ж ви з жандарами правду розводить? Брешуть же лікарі хворим, щоб їм брехньою помогти. От тут такий самий хворий. Поможіть йому і инчим. Єдине погане на світі—страждання, та й то часом приймають на себе меньче, щоб уникнуть більшого. А правда, брехня, це средство проти страдання. Одне средство тоді годиться, а друге тоді. В данному разі ваша правда не годиться, бо попсує справу. А брехня поможе. Будьте ж справжньою революціонеркою і принесіть у жертву коллективности свою правду. Це є більша заслуга, ніж взять й сказать йому, що не любите. Вибірайте, що важче, а що легче, коли хочете накладать на свої плечі жертви. Ну, як? Згожуєтесь?

Маруся. Добре. Я згожуюсь.

Цін. Марк. От і чудово! Я так і знав, бо ви—людина розумна. Ну, а тепер ще маленька умова: нічого про це нікому не говорить. Добре? Навіть Леонідови.

Маруся. Але ж я можу Леонідови говорить про своє відношення до його?

Цін. Марк. Скільки хочете. Але нічого не говорить про відношення Трохима до вас.

Маруся. Я не розумію, чого...

Цін. Марк. Це, бачите... Перш усього, це Трохима тайна, а друге, Леонідови буде це неприємно, він теж людина, буде теж ревнувать...

Маруся. Леонід? О, ні! За Леоніда будьте спокійні...

Цін. Марк. Ну, хто його зна... Та раз він такий, так на віщо вам говорить йому зараз? Підождіть, як скінчиться справа. Бо я боюсь, що як Трохим тільки помітить, що Леонід знає і що ви самі розсказали, то його дике самолюбіє таке накоїть, що і... говорить страшно. Ні, ви вже обіщайте мені, що будете мовчать, хай я хоч з цього боку буду спокійний...

Маруся. Коли вам так... я обіщаю.

Цін. Марк. От і чудово. А я зараз постараюсь, щоб ви трошки побалакали з Трохимом до засідання... Це його заспокоїть. Ви посидьте тут, а я... (*Повертається йти*). А от і Леонід з жінкою ідуть сюди.

Маруся (*швидко вставаючи*)). З жінкою? Мені зараз дуже не хочеться стрічатися з нею.. Ходім звідси... (*Поспішно іде в другий бік*).

Цін. Марк. (*йде за нею*). Та чекайте, вона не кусається! Ну, й діла у цій орґанізації! (*Добродушно сміється*).

Пауза. Чути спів робітників. З'являються Леонід і Оксана.

Оксана (*чорнява, бліда, не погана, з різко, сильно обведеним ротом*). Розуміється, це вже смішно. Чого ж вона тікає? Ач як побігла! Сильні не тікають...

Леонід (*здивовано*). Звичайно, тікатиме, коли ти з нею тримаєш себе так завжди, як... з ворогом...

Оксана (*зупиняючись*). Слухай, Леоніде, мені страшенно надокучили твої нотації за цю панну...

Леонід. Вона — товаришка...

Оксана. Пора вже скінчить цю комедію... (*Хвилюється, закусює губу*). Да! пора. Ти скажи мені, для кого й для чого ти називаєш себе моїм чоловіком?..

Леонід (*скидаючи пенсне, теж хвилюється. Здивовано і тихо*). У нас же дитина є...

Оксана. Ага!.. Але ти можеш називать себе батьком дитини, а не моїм чоловіком...

Леонід (*витираючи пенсне, глухо*). Не треба говорить про це.

Оксана. Ні! Пора скінчить. Це гидко. Ти мало не зомлів, коли вона викинула цю штуку. Ти сам себе перед всіма робиш лицеміром, називаючи себе моїм чоловіком і тут же упадаючи за другою. Це—гидко! Або ти любиш її, або мене...

Леонід. Мені тяжко розлучитись з тобою...

Оксана. Так... Значить... Хе! Ти хотів би її і мене? Губа не дура. Ну, тільки цей номер не пройде... Говори: ти любиш її? Говори прямо.

Леонід (*твердо глянувши на неї*). Да, я люблю її...

Оксана (*криво посміхнувшись*). Ну, от... От і все... Значить можна попрощатись і... все...

Леонід. Підожди.. Мені трудно сказать тобі... Ти прости мене, Оксано... але ти завжди... ти сама винна... ти завжди тягнула мене до землі, вниз...

Оксана. Я тягнула? Чим?

Леонід. Я не можу сказать... Ну, хоч би... любов твоя... така земна, плотська... Думаєш ти теж про все таке... домашнє... От цього в нас раз-у-раз сварки були.. Ми не підходимо один до одного...

Оксана. Я... Моя любов плотська?.. Ти це говориш? Ти, який вимучував мене своєю... плотськістю? Ти це смієш говорить?

Леонід. Ти викликала в мені таку любов...

Оксана. Ну годі... Можеш іти до тої, хай вона тебе тягне на небо... Тільки гляди: я два рази любить одного не вмію! З неба звичайно, скоро на землю тікають...

Леонід (*посміхнувшись*) О, про це не турбуйся...

Оксана. Цілком певний? Ну, лізь на небо. Тільки гляди, не дуже високо залазь, вище падать прийдеться... Гляди, щоб тобі не зостались „рожки да ножки" під духовним соусом із небесних розмов... Ха-ха-ха!.. Вона хоч і подвижниця, а з плоти зроблена, як і ми грішні смертні...

Леонід. Оксано! Це ти говориш? Ти—благородна, розумна?

Оксана. А ну вас к чорту? З вами, дійсно, пошлячкою станеш. Прощай... (*Хоче йти*). Ти коли забереш од мене свої речі?

Леонід. Підожди, Оксано... я хочу...

Оксана. Ні одної хвилинки ждать не буду. Ні одної! Щоб сьогодня ж тебе не було. Івашка ти можеш бачить, коли схочеш, а... жить ми не будем... Прощай. (*Хутко іде*).

Леонід. Оксано. Дай же мені сказать... Що ж це таке? (*Спішить за нею*).

Весь час за сценою чулись співи, то змовкаючи, то знов починаючись новою піснею. Співають якоїсь веселої. Чути ляскання в долоні, гукання і ніби вибивання ногами по землі. Чеється вибух сміху і зтихає.

Виходять Маруся і Трохим.

Маруся. Я і не виню вас... Тільки цим ви даєте оцінку самому собі. „Скажи, що ти любиш і я скажу, хто ти"... Я страшенно зтомилась... Сядемо? (*Сідає*).

Трохим (*лягаючи біля неї, эпирається на лікоть і захоплено, не зводячи очей, дивиться на неї*).

Маруся. Не дивиться так...

Трохим. Чому?

Маруся. Я не люблю ..

Трохим. Я инакше не вмію дивитись на вас... Безумно хороша! Безумно прекрасна моя!

Маруся (*строго*). Трохиме! Я що сказала вам?

Трохим (*винувато, зітхнувши*). Не буду...

Маруся. Можна ж, здається, і так посидіть з товаришом.

Трохим. Та... звичайно...

Маруся. Тільки не треба строїть таких кислих мін... Я не люблю... Чуєте?

Трохим. Ви зо всіма нашими як *з товаришами* сидите?

Маруся. (*Здивовано*). Звичайно... А як же инакше?

Трохим (*дивлячись у землю*). І з Леонідом?

Маруся. Леонід такий же товариш, як і всі .. Слухайте, ви вже балакали рішуче з вартовим?

Трохим. Уже...

Маруся. Він згожується? Да?

Трохим. Да...

Маруся. Серйозно? Як я рада! Ви молодчина, Трохимчику!

Трохим. Дайте награду за це.

Маруся. Яку?

Трохим. Руку.

Маруся. Нате! (*простягає руку*).

Трохим (*хапає, жагуче цілує*).

Маруся (*вириваючи*). Так не треба... Пустіть, Чуєте, Трохиме? Пустіть...

Трохим. Не пущу, не пущу...

Маруся (*хвилюючись*). Пустіть... Я цього не люблю...

Трохим. Через що? Через що?

Маруся. Мені буває негарно... Пустіть... Ви завжди заражаєте мене чимсь поганим... Чуєте, Трохиме?

Трохим (*мовчки цілує руку*).

Маруся. Трохиме! Я буду сердитись...

Трохим. Я безумно люблю вас... Ну, трошечки посидьте так... Ну, трошечки... Свята, прекрасна!.. (*Впивається в руку*).

Маруся. (*Посидівши непорушно, тихо гладить другою рукою його голову*). Ну, годі вже... Буде, Трохиме...

Трохим (*жагучим шопотом*). Ще трошки, ще трошки... Благаю. (*Підсовується ближче, обома рукама обхоплює її руку*).

Маруся (*хвилюється*). Трохиме!.. Не треба!..

Трохим. (*Ще підсовується, цілує руку вище, коло ліктя*). Ще трошки, ще трошки...

Маруся (*безсиліє, часом заплющує очі*). Трохиме..

Трохим (*ще підсовується, притуляє лице до її плеча, цілує*). Ще трошки, ще трошки... (*Весь час дихає все важче й важче*).

Маруся. (*Все більш і більш безсиліючи, машинально*): Трохиме... Трохиме...

Трохим. Ще трошки, ще трошки... (*Обнімає за стан і жагуче пригортає до себе, хоче поцілувати в лице*). Кохана! Доро...

Маруся (*стрепенувшись злякано одпихає*). Трохиме! (*Хутко встає, важко дихаючи*)

Трохим. (*Понуро сидить*).

Маруся (*одривисто, хмуро*). Ви хочете.., щоб я з вами навіть не балакала?

Трохим. Простіть...

Маруся. Ідіть покличте Марковича... Я хочу йти до дому...

Трохим. Зараз... (*Встає винувато, не рішуче*). Ви сердитесь на мене?

Маруся. Ідіть, ідіть...

Трохим. Ну, чим же я винен, що безумію?.. Я дурію при вас... Не сердьтесь. Ну, посміхніться. Я буду знать, що ви не сердитесь і... І світ, Марусю, переверну догори ногами! Як табуретку! Ій-Богу!

Маруся (*слабо посміхнувшись*). Без ричага?

Трохим. Без... без соломинки! Одною радістю своєю. Ех, Марусю!.. (*Чухається*). Ну, я йду! Ех! (*Швидко йде вліво*).

Маруся (*ходить по полянці, потім сідає там же і понуро дивиться в одну точку, часом глибоко зітхаючи*).

Справа виходить Леонід і пильно, як всі короткозорі, придивляється до Марусі. Підходить ближче.

Маруся (*озирнувшись, радісно, як дитина*). Леоніде! (*Простягає руки*).

Леонід. Що, моя діточко?..

Маруся. Як я рада!.. Як я рада... Сядьте коло мене... Дайте мені вашу руку... От-так...

Леонід. Що з вами, Марусік мій? Га?.. Чого хвилюєтесь? Все те саме?.. Да? Не треба, не треба хвилюватись... (*Ніжно гладить її руку*).

Маруся. Ні... Так... Я скучила за вами... Мені так гарно, спокійно-спокійно з вами... Я нічого не боюсь з вами...

Леонід. Правда?.. Діточка зо мною нічого не боїться?.. А промову свою зопсувала? Га?.. Ах, ви ж...

Маруся. Знаєте, коли ви так зо мною говорите, мені вже стає соромно за свої думки... І стидно, що я зробила сьогодня... Робітники будуть незадоволені, правда?..

Леонід. Ні.. Розуміється, було б краще, як би ви скінчили.

Ну, та Бог простить на цей раз... А вони вас так люблять, що все простять... Вони занялись тепер іграми... Нічого...

Маруся. Правда? Спасибі.. І ви не сердитесь на мене? Не сердьтесь... Ви—мій єдиний...

Леонід. (*Тихо*). Я тільки що балакав про вас з... товаришкою Оксаною...

Маруся, З... „товаришкою"?

Леонід. Да... Ми розійшлись... Я сказав, що люблю... другу і ми попрощались...

Маруся (*тихо*). Я бачила, як ви йшли...

Леонід. Ми чесно розійшлись і тепер підем ріжними шляхами...

Маруся (*стискує його руку й потуплюється*). Який ви.. чистий... чесний...

Леонід. Тільки, щоб діточка любила мене хоч трошечки.. Тоді ми з нею так заживем, що й... Любить діточка? Любить?

Маруся. Люблю.

Леонід. І вірить у мене?

Маруся. І вірю.

Леонід. Глибоко-глибоко? До самих темних куточків ясної душі своєї? Ясної, прозорої, благоуханної душі своєї? Так, дитинонько?

Маруся. Так, так... (*Пригортається до його*).

Леонід. Ну, значить, нам тепер море по коліна, море зла і страдання. Правда? Ну, скажи...

Маруся. З тобою... Ах, Леоніде, я не така хороша, як ти думаєш... Я—погана... Але я буду тепер страшно хорошою... Я з тобою почуваю себе такою чистою, спокійною. Я себе дитиною просто почуваю... А я—не дитина...

Леонід. Ой? Моя діточка не хоче буть дитиною? Ні „будьте як діти"... Ах, це велика істина... Але не всі навіть діти бувають дітьми. І не треба боятись буть дитиною... Не треба, мій, Марусік.

Маруся. Я не боюсь... тільки... Ну, нічого... Значить, ти тепер будеш сам жить?

Леонід. Ні, не сам... (*Дивиться на неї*).

Маруся (*здивовано*). Не сам?

Леонід. Ні... З одним своїм товаришом, любим, дорогим... З одним своїм найвірнищим товаришом, як що він, розуміється, схоче... дать мені це щастя... (*Дивиться на неї*).

Маруся. Ах!.. (*Змішується*). Мені зовсім в голову не приходило... Я якось...

Леонід. (*Пригортає її, озирнувшись*). Марусік не хоче? Не хоче, малюсенький?.. (*Цілує їй руку*)

Маруся. Ні, але я...

Леонід. Дорога моя! Єдина, бажана... (*Пригортає дужче, цілує щоку, важко дихає, зазирає в очі*). Марусік!..

Маруся. (*Обережно визволяючись, з маленькою ніяковістю*) не треба, любий... Тут видно...

Леонід (*Жагуче шепотом*). Жіночка моя кохана!

Маруся (*визволяється і встає. На лиці якась легка здивованість, хмурість, ніяковість*).

Леонід. Куди ж ти? Куди, діточко?

Маруся. (*Поправляючи капелюх*). Нікуди... Я так...

(*Мовчання*).

Леонід (*подивляючись на неї тихо*). Тобі неприємно?

Маруся (*прудко сідаючи коло його, пригортаючись*). Не треба любий, так... Добре?.. Мені з тобою так спокійно, а коли ти такий.. мені це неприємно...

Леонід. Неприємно того, що діточка хвилюється?

Маруся. Ні.., я не хвилююсь... Я з тобою не хвилююсь... І мені тим паче неприємно, що в наші чисті відносини входить... це... у тебе... Не треба більше... Да?..

Леонід. І коли ми будем жить разом, то й тоді теж не треба?..

Маруся. Хиба так треба жить разом? Хиба так не гарно? (*Згадавши*). І крім того я тепер ні за що не можу... Ні за що!..

Леонід. Чого так?

Маруся. Так... Я не можу сказать .. Потім, потім.

Леонід Тайни від мене? Діточка не довіряє мені?

Маруся. Ні... Ах, ні!.. Але... Це не моя особиста тайна... Ну, ради Бога, не треба питать мене... Потім, через тиждень я все скажу... І потім ось ще що: ми не будемо виказувать наших відносин перед всіма, особливо перед Трохимом... Добре?

Леонід. Перед Трохимом? Чудно...

Маруся. Ах, Боже... Ти не віриш мені?

Леонід. Але чого ж „особливо". Я вірю, але, згодься сама, що це трохи дивно, через що „особливо перед Трохимом"...

Маруся. Ну, так... Ну, так треба... Мені від цього теж важко, але... Ну, дивись на це, як на жертву... а жертва не в тому, що легко, а що важко...

Леонід Не розумію... „Жертва"... Правда, тобі так весело з Трохимом буває, що, може, не хочеться рвать з ним відносини... От так весело смієтесь... що... Я, розуміється, не знаю... Може, це жертва й велика... Але перед любовию...

Маруся. Господи?.. Ну, я не можу сказать... (*Рішуче*). Не можу! Це жертва вищому... боротьбі.., але не... (*Встає*). Он ідуть уже Трохим і Маркович... Не треба сердитись на мене... Га? (*Зазира до його*). Я страшно люблю тебе... Ну? Я потім все скажу... Хиба не можна повірить моему слову?

Леонід. (*Натягнуто засміявшись*). Ах, ти ж моя подвижниця хороша! (*Встає*). Ну, хай буде жертва... Значить, на „ви"? Добре...

Маруся. Дякую...

Цінність Маркович і Трохим.

Цін. Марк. Ну, любчики мої, до справи, до справи. (*Пильно оглядає усіх*). Щоб не вишукувать конспіративних кватир, давайте зараз обміркуємо одне маленьке питаннячко... Як ви на це, Марусю? Не дуже зтомились. Це забере не більше пяти хвилин...

Маруся. Я нічого не маю проти, хоч і десять. А чи стомилась я, чи ні, це не важно для справи...

Цін. Марк. Ви — ідеал товариша, як звичайно. Ну, а ви, панове?

Леонід. (*Задумливо ходить по полянці*). Я нічого не маю проти. Я слухаю.

Трохим (*лягаючи на траву*). Слухаєм!

Цін. Марк. Так. Так от, перш усього, така річ. Публіка в тюрмі дуже хвилюється, ждучи від нас звістки.—Ми таки здорово затягнули...—У їх уже все наготовлено. По першому знаку нашому вони підпоюють дозорця, вяжуть і виходять у двір. А тут уже наша справа. У нас з надвірнього боку вартовий уже підкуплений. Значить, той, що з середини, погибне... Ну, тут уже.. Але ми не можемо нічого робити, поки не настане черга нашого вартового. Розумієте? А це, здається, буде днів через три—чотирі... Не раніще. Вони там вимагають, щоб дали їм дінаміту і вони самі зірвуть стіну, але це—дурниця, розуміється. Їх переловлять зараз же усіх і тим все скінчиться. Крім того, тепер передать у тюрму дінаміт ніяк неможливо. Неможливо абсолютно. От-така, любчики, історія. Ну, так от, виходить діло таке, що їх треба неодмінно заспокоїть і сповістить, що у нас теж усе наготовлено, тільки чекаємо дня, коли заступить наш вартовий. Його, між инчим, неодмінно треба звязать, заткнуть рота і покласти у будку. Инакше, ми засуджуємо його на каторгу. Ну, та Трохим це знає. Правда?

Трохим. Знаю. Ми з ним уже навіть умовились як це найшвидче зробити. Веселий парнишка. Хоче навіть в партію вступить.

Леонід. (*Саркастично*). А гроші все таки бере?

Трохим. (*Холодно*). Ну, так що з того? Хиба всякий зараз же стає свідомим і готовим на каторгу йти за партію?

Леонід. Ну, та я думаю, що в партію таких субєктів приймать не можна. Раз він зрадив там, то й нам зрадить. Аби ті більше дали.

Трохим. Ви мелете дурниці...

Леонід. Ви самі мелете дурниці. Не розуміючи, що людина яка...

Цін. Марк. Ну, хлопці, хай йому біс, це до діла не стосується. Факт той, що він нам помагає. Зараз тільки про це йде мова.

Трохим. Ні, досадно, що зараз же, як тільки...

Маруся. Ну, Трохиме, дайте ж говорить про справу!

Трохим. (*Зиркає на неї. Нахмурюється*).

Леонід. Я пропоную вибрать председателя, щоб самі не балакали.

Трохим. Ви так само говорили, як і я.

Леонід. (*Сухо*). От і для мене значить, треба...

Маруся. Цінність Маркович за председателя.

Цін. Марк. Добре? (*Озирається на Леоніда і Трохима*). Ну, так я беру собі слово. Значить панове, перша справа—то довідатись точно у нашого вартоваго, коли його черга. Це найкраще взяти Трохимові.

Трохим. Беру. Сьогодня взнаю.

Цін. Марк. Так. Далі друга. Узнавши, треба завтра же сповістити тюремних.

Маруся. Завтра нема побачень.

Цін. Марк. Я знаю. Але це треба зробити неодмінно. Я пропоную товаришці Марусі піти завтра до тюрми і добитись побачення з Петром.

Маруся. Та мене ж не пустять.

Цін. Марк. Вас пустять, другу ні, а вас пустять.

Маруся. Я згожуюсь іти, тільки не розумію, чого мене, а не другу. Я думаю, що це однаково для їх.

Цін. Марк. А я думаю, що не однаково. А як не пустять, то треба якось передати записку, а краще всього на словах. Треба уникати всяких писаних документів. У вас там багато знайомих уголовних, вас там люблять, маршом стрічають навіть, ви швидче можете це зробить, ніж хто другий.

Трохим. Правильно.

Леонід Нічого правильного нема. Прошу слова...

Цін. Марк. Будь ласка.

Трохим. То ж то.

Леонід. (*До його*). Не ваше діло! Председатель може робить мені замічання...

Маруся. (*Починає здивовано поглядати на Леоніда*).

Трохим. Я ніяких замічань вам не роблю.

Леонід. (*Здивовано*). Не робите? Мені це подобається...

Цін. Марк. Ша, киндер!.. Леоніде, за вами слово.

Леонід. (*Сердито*). Я нахожу, що пропозіція товариша Марковича не видержує крітіки. Перш усього, є инчі, які теж ходять на побачення до наших.

Трохим. (*Нетерпляче*). Та вам же говориться...

Леонід. (*Скипівши*). Прошу не перебивать! Я вас не перебивав!

Трохим. Ні, ви мене перебили!

Леонід. Це вже називається нахабство!

Маруся. Леоніде! Що з вами?!

Трохим. Ну, ви з виразами будьте обережні! Бо я...

Маруся. Ну, годі! Я іду завтра. Питання скінчене. Значить, що передать? (*Леонід схвильовано ходить по полянці*).

Цін Марк. Передать день. Це найголовніше. І передавайте так, як і весь час: мама твоя хвора, консіліум призначено на такий то день, день побігу. Потім, як що зможете, не забудьте нагадать їм, що вони повинні розділитись на дві ґрупи, одна біжить вліво, друга вправо. Їх будуть піджидать постові—товариші. А головне, хай не забудуть, що ми кидаємо тільки після третього куплету „Сбейте окови". Не раніще.

Леонід (*хмуро*). Три куплети довго. Це так нерви вимотає і в їх і в нас, поки той там проспіває всі три куплети...

Трохим. Нічого подібного... (*До Цин. Марк.*) Прошу слова, председатель, бо ви здається, спеціально для мене вибрані.. Так от співатиме один з нетікаючих, з другого коридору. Поки вони зяжуть дозорця, спустяться, одімкнуть двері... Я думаю, що цього навіть мало...

Леонід. Прошу слова. Вони можуть почать співать, як звяжуть уже.

Трохим. (*Сердито*). Слухайте, товаришу, перш усього, вже так умовлено і перемінять, значить-плутать. А потім, я не розумію, що за манера чиплятися до всього...

Леонід. (*Здивовано*). Чипляться? Ну, вибачайте, коли хто чипляється, то во всякому разі не я...

Цін. Марк. Ну, хлопці...

Маруся. (*Пильно поглядала на Леоніда. Зітхнувши*). Ну, добре! значить, після третього куплету „Сбейте оковы". Так. Далі?

Цін. Марк. А тепер ще одне... Рішуче призначить хто кидатиме. Є двоє кандидатів: Трохим і Маруся. Я, розуміється, стою за Трохима.

Маруся. Через що?

Цін. Марк. Чере те, що Трохим, товаришко, лучче це зробить... Ми всі розуміємо і признаємо вашу... ну, як би сказать? ну, вашу готовність, але... для чого тратить чиєсь життя, коли можна без цього обійтись...

Маруся. Я не розумію, через що тратить? Я теж, як і Трохим, упражнялась і вмію кидать... Ми разом кидали і, розуміється, він дужче може кинуть, але... У мене не така слабка рука! Ви подивіться... (*Простягає руку і здавлює кулак*).

Всі *сміються, кожен з відтінком свого настрою.*

Маруся. (*Ображено*). Я не розумію, що тут смішного... Ви не вірите?

Цін. Марк. Ми віримо, але думаємо, що у Трохима все таки трошечки дужча... Ні, люба товаришко, на цей раз ви вже уступать Трохимови... Їй-Богу. Трохим вам колись уступиться...

Леонід. Да, я теж думаю, що тут нічого балакать, справа цілком ясна. Це бере товариш Трохим.

Маруся. Я проти.

Трохим. А я за.

Цін. Марк. Ви обоє не маєте голосу. А наші два голоси за Трохима. Таким чином, за Трохимом...

Маруся. Що ж?.. Я корюсь постанові...

Цін. Марк. І чудово! І чудово! (*Потирає руки*).

В сей час і навіть раніще за сценою чути спів робітників. Чути, що вчать пісню „Слава нашим козаченькам"...

Трохим. (*Встаючи*). Це всі справи?

Цін. Марк. Та так що всі... Про всякі деталі ми маємо ще час побалакати... Револьвери переховані?

Трохим. Переховані.

Цін. Марк. Всім хватає?

Трохим. Всім. Ще зайві зосталися.

Цін. Марк. Чудово. Потім, панове, я пропонував би всіх втікачів везти просто на вокзал і брать білєти до перших станцій. Не забудьте, Трохиме, пашпорти .. А то як раз...

Леонід. (*Дивлячись уліво*). Михайло і ще двоє чогось ідуть сюди... За ним вся масовка... Вроді депутації...

Всі озираються.

Цін. Марк. Да, що там скоїлось... Ну, так, здається, поки що все... І так, зачиняю зібрання...

Трохим. Депутація, здається, мирного характеру.

Маруся. Да.

Трохим. (*кричить:*) А що таке, Михайло?

Цін. Марк. Таємно мовчать... Щось секретне і торжественне...

Трохим. Дівчата щось ніби несуть... Що таке, Михайле?

Виходять Михайло і двоє робітників. За ними дівчата. Далі вся масовка, яка на сцену не виходить. На всіх лицях радісно-лукавий вираз.

Михайло (*урочисто підходячи до Марусі, конфузиться і соромливо посміхається*). Е... е... Так що, дорога наша товаришко! З доручення всіх товаришів я... Воно, конешно, я говорить не вмію, но... Так от, значить, ми вам вінок сплели... Це од нашого гуртка, з котрим ви прекрасно так занімаєтесь...

З маси: І од нас: І од вас...

Михайло. (*Строго назад*). Тихо! Я ще ж не скінчив! І од усіх товаришів, котрі.., значить сьогодні тут зібрались... Як, конешно, ви наш оратор і первая красавиця, то просимо принять у

вою честь і нам не одказать, потому ми усі вас любим і... От cce... (*Озирнувшись до дівчат строго*): Давайте вінок! Швидче!

(*Одна з дівчат зкидає хустку з вінка, який держала у руках і подає Михайлови, конфузливо посміхаючись*).

Маруся. (*Радісно зворушена*). Їй-Богу, не заслужила... Але мені дуже приємно... Я дуже дякую...

Михайло. (*Піднімаючи вінок угору*). Позвольте надіть вам... Шляпочку скиньте, а то не коректненько так...

Маруся. (*зкидаючи брилик*) Я, право... мені... так...

Цін. Марк. Їй-богу, вони не погано придумали! Накажи мене Бог, остроумно!

Михайло. (*Надіваючи вінок на голову Марусі*) От... (*Одступаючи назад з гордістю.*) Це наш гурток придумав! (*Швидко озираючись до маси*). Урра!!

Маса (*з захопленнєм*). Урра!!

Цін. Марк. Їй-богу. Урра!

Маруся. (*Радісно сконфужена*). Я їй-Богу, не знаю...

Леонід. (*до неї*). Ну? Я вам не казав?

Трохим (*з німим і хмурим захватом дивиться на неї*).

Михайло (*робить знак робітникам. Всі зтихають і чекаючи дивляться на його*). Ш-ш! (*Змахує рукою, як хормайстер*). Раз-два!

(*Хор співає*):

Слава!
Слава нашій Марусеньці!
Слава!
Слава нашій Марусеньці,
Доні України,
Слава нашій товаришці!

Цін. Марк. (*З захопленням*). Браво! Їй-богу, браво! (*Сам співає і притоптує ногою*). Вашу руку, товариш-оратор! Слава! (*Бере її під руку і веде вліво крізь масу, співаючи*).

Маруся (*ясно озираючись до Леоніда, радісно посміхається*).

Трохим (*ревниво слідкує за ними і теж помалу посувається за всіма*).

Хор, співаючи, вертається в лісок.

РОЗДІЛ 2-й.

Тюрма. Задня стіна сцени уявляє надвірню двохповерхову стіну тюремного будинку з низькими, широкими ворітьми в ній. Стіна будинку займає половину задньої стіни сцени, На другій половині видно високий, тюремний мур, за яким видніються инчі будинки тюрми. Права стіна сцени уявляє також стіну тюрми, загнуту глаголем. В ній на два поверхи вікна з ґратами. В нижнім поверсі, видно, ніхто не живе, бо вікна забиті дошками з середини, а на верхнім—вікна очинені і за ґратами

видно людські обличчя. Над ворітьми також два заґратованих вікна і також—обличчя арештованих. Ворота з фірткою в одній половині; фіртка з вовчком. Біля воріт будка вартового. Під правою стіною врівень з вікнами першого поверху зроблена лава, на якій сидять чекаючи побачення міщане, селяне і т. и. публіка. Пози ріжні: задумливі, понурі, нудьгуючи. Оддалік від усіх стоїть **Дама в траурі** з дочкою, Недалеко від неї дві панночки з пакунками в руках. Під вікнами стоїть **Явдоха**, жвава молодиця, з хитрими, веелими очима.

В 5-м вікні (рахуючи зліва на право) видно звішену надвір руку і чути пісню:

Отця я зарезав,
Мать свою убив,
Старшую сестрицю
З ружжа я застрілив,

Погиб я бідняжка,
Погиб я навсігда
А год за годами
Проходять літа.

2-е вікно (*над ворітьми*). Ну, а Мося де? Явдохо!
Явдоха. Що?
2-е вікно. Де Мося?
Явдоха. Еге! Мося... Цинтує в Умані!
2-е вікно. Та бре? За що?
Явдоха. За стукали...
2-е вікно. Жовті?
Явдоха. А-то-ж.
2-е вікно. Жаль. Багато?
Вартовий (*високий, хмурий, лице зтомлене, сіре*). Довольно разговарювать. Одойді, молодиця...
Явдоха. От уже й „одойді“. І поговорить з земляками не можна.
3-е вікно. А ти, молодице, йди до нас, тут лучче поговоримо.

З вікон регіт.

4-е вікно. Е, ця не піде, вона—не проста; у Сквирі по наймах служила.
Явдоха. А ти мовчи там!
2-е вікно. Третя камера!
3-е вікно. Што такоє?
2-е вікно. До Чмиха його шмара прийдьоть сьогодня?
3-е вікно. Прийдьоть.
2-е вікно. Скажи, щоб нові стірки принесла.
3-е вікно. Харашо.
Вартовий. Говорю, довольно розговарювать. Слиш! А то січас визову помошника.
2-е вікно. Мовчи, масалка! Мовчи та диш. Я плював на тібе й на твого помішника разом з твоєю бабушкою. Чув?
Вартовий. Смотри, щоб на себе часом не плюнув у карцурі...
2-е вікно. Та невже? От рушив розумом, як здохле теля хвостом. Придумав!

Вартовий. Говорю, замовкни там!

1-е окно (*меланхолічний, поважний бас*). Земляк!.. А слиш, земляк!.. Мовчи, брат... Їй-Богу, мовчи, подумають, хоч, що ти розумний.

Сміх. Публіка шепочеться й поглядає на вікна. Вартовий хоче щось сказати, але одчиняється фіртка і звідти виходять троє жінок і один чоловік. За ними висувається голова дозорця й викликає: —Галасенко Марія, Антип і Софія Скряги, Євдокія Голка. На свиданіе! *З лави й з купи вихоплюються виклика́ні (між ними Явдоха) і спішать до воріт. За ними сунуть і инчі. Товпляться у фіртку. Пані в траурі з дочкою теж підходять туди:* „Ой, не давіть“!—„Та вспієте“—„А мені нема, господин надзиратель?“—„Подождьош“!

З вікон: Скорєй, бабо, скорєй, а то не пустять!

— Тю-тю-тю!

— Куди Голка, туди й Нитка...

Вартовий. Перестань там кричать! А то я, брат, як крикну, так тобі заціпить.

3-е вікно. Та ну? Васька, слихав?

2-е вікно. Слихав, та так спужався, що аж ноги мені вивернуло пятками назад.

Сміх у вікнах і серед публіки.

Вартовий (*рішуче прямує до дзвінка біля воріт*).

З вікон. Тю-у! Тю-у!

— Вернись, куме, шило з-заду!

Вартовий (*звонить. І потім схвильовано, хмуро ходить під стіною*).

З вікон свист і крики:

— Тю-у, тю-у!

— Потягни мертвого татарина за ніс, гад ти смердючий!

— Ах, ти ж сука конотопська! Подожди ж ти!

Ті, що вийшли з побачення, зупиняються і, уклоняючись до вікон, кричать:

— Прощайте!

З вікон: Прощайте, не минайте. Приходьте чаще, ми вам кватиру приготовим.

— Кланяйтесь тьоті, хай сидить без заботи.

Очиняється фіртка, виходить **Помішник начальника тюрми** (*немолодий; жовті, нафарблені вуси до гори*). *Звернувшись до вартового:*

— Что здѣсь?

В вікнах зразу стихає.

Вартовий (*витягуючись*). Кричать, ваше благородіє.. І виражаються... Он тето окно і то... другоє...

2-е вікно. Ваше благородіє! Не верьте... Ето он первий виражається на нас...

Помішник. Молчать! Сойди съ окна! Если еще разъ визоветъ меня, всю камеру разсажу по темнимъ карцерамъ!

Як тільки зявляється в фіртці Помішник, Пані і траурі з дочкою швидко підступає до його. Підходять також дві панночки.

Пані в траурі. Послушайте, господинъ смотритель!

Помішник (*холодно*). Я уже вамъ сказалъ, сударыня, что я — не смотритель... Странно!

Пані в траурі. Извините. Я къ вамъ съ тѣмъ же. Это же жестоко, наконецъ...

Помішник (*хоче сказати*). Виноватъ...

Пані в траурі. Всякимъ мужикамъ, ворамъ можно имѣть свиданія, а мнѣ... Я пріѣхала за пятьсотъ верстъ, у меня мужъ умер...

Помішник. Виноватъ...

Пані в траурі. Это безчеловѣчно, жестоко!.. Ви его схвати-, засадили въ эту ужасную тюрьму и теперь еще не разрѣшаете родной матерью увидѣться... Я губернатору жаловаться буду...

Помішник. Судариня...

Пані в траурі. И говорю вамъ, что онъ не виноватъ... Онъ может быть виноватъ... Я вамъ представлю всѣ доказательства, о онъ...

Помішник (*нетерпляче*). Боже мой! Да говорю же вамъ, что возьмете разрѣшеніе въ Жандармскомъ Управленіи и мы дадимъ вамъ свиданіе... Странно! А затѣмъ, сегодня день свиданій уголовныхъ, а не политическихъ...

Пані в траурі. Но поймите же, что онъ не можетъ быть политическимъ! Я же вамъ представлю всѣ доказательства и вы увидите...

Помішник. Очень можетъ быть, очень можетъ быть... Но это вы въ Жандармское Управленіе...

Пані в траурі. Но вы дайте мнѣ сегодня свиданіе. Я не могу ждать... У меня расходы... Ну, хоть на одинъ часъ!..

В вікнах фиркають од сміху.

Помішник. Сударыня, здѣсь свиданія даже законныя не болѣе пятнадцати минутъ. Возьмите разрѣшеніе (*повертається йти*).

Одна з двох панночок. Господинъ Зелинскій!

Помішник (*озираючись, нетерпляче*). Что угодно?

Одна з двох пан. Ну, разрѣшите же передать бѣлье. Вѣдь это смѣшно.

Помішник. Не могу, не могу... Сегодня нѣтъ политическихъ передачъ. Принесите въ пятницу.

Одна з двох пан. Но я сегодня уѣзжаю. Человѣкъ третью недѣлю безъ бѣлья...

Помішник. Но не могу же я для васъ нарушать іиструкцію!

Пані в траурі. Въ такомъ случаѣ дайте мнѣ эти пятнадцать минутъ... Я согласна...

Помішник. Я ни одной минуты не могу вамъ дать. Я не имѣю права! Слышите: я права не имѣю на это!

ПанI в траурі. О, Боже! Ну, хоть скажите ему, что пріѣхала къ нему несчастная мать, чтобы онъ зналъ...

Помішник. И этого не могу! (*Роздратовано*). Не могу, не могу, не могу! (*Швидко повертається й зникає в фіртці*).

Дві панночки (*стискують плечима, шепочуться й нерішуче одходять*).

Пані в траурі. О!..

Дочка її. Идемъ, мама.

Пані в траурі. Нѣтъ, я буду здѣсь стоять, пока они меня не пустятъ! (*Витирає хусткою очі й одходить до лави, на яку й сідає з дочкою*).

2-е вікно. Ну, шо, масалка, помоглось? Пожалівсь?

Вартовий. Поговори ще там! Слихав, шо говорив помошник?

2-е вікно. Слихав, тольки гляди, щоб мій карцур на тібе не окошився.

3-е вікно. Васька! Гляді, наша баришня—красавиця ідьоть!

2-е вікно. Та бре? Де?

3-е вікно. А он по дорозі.

2-е вікно. Міне не видно.

3-е вікно. Січас повидіш. Клич скорєй певчих до вікна.

Чути глухе гукання. В вікнах зявляється багато облич.

Чути:—Верно!.. Она.

— З кавалєром.

— Она повсігди з кавалєрами.

— Конєшно. А ти ж думав как?

— Шо ж вона сьогодня? Політіканам сьогодня свіданій нету.

— До тібе в гості. Скучила.

— А ти мовчи! Про кого халяву роззявив? „У гості“. Ти впєрьод умийся, щоб про нєйо говорить.

2-е вікно. Федька! Дальоко?

3-е вікно. Нє, січас будєт тут.

Публіка теж озирається й дивиться на дорогу.

Вартовий. Не розговарюй!

2-е вікно. Ну, брат, тепер уже ти не розговарюй. Ти знаєш, хто січас сюда ідьоть? Думаєш губернатарь? Нєт, брат, баришня наша ідьоть! Слихав?.. Федька, дальоко?

3-е вікно. Січас... Можна начинать. Начинай!

З вікон *дружно вибухає спів:*

Гей, не дивуйте, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало,
Там за Дашевим під Сорокою
Багацько ляхів пропало.
і т. д.

По дорозі з'являється **Маруся** *з* **Леонідом**. *Вона привітно, весело, хитає головою до вікон і прибавляє ходи. Озирнувшись до Леоніда:*

— Тільки не треба буть таким хмурим... Даю тобі слово, що не через те, що у мене є щось з Трохимом. Мені тільки... Ах, Боже...

З вікон *після співу:*

— Драстє, баришня, драстє!

— Баришня, драстє! З тим днем, що сьогодня!

Маруся. Драстуйте, драстуйте! Дякую... Я вам табачку принесла. (*Піднімає й показує пакунок*). На ваші камери.

З вікон. Спасіба, баришня!

— Покорнєйше благодарим.

— От баришня, так баришня!

2-е вікно. Баришня, подойдіть ближче, нам не видно вас. А то, їй-богу, спать не буду, єжелі не повидю вас... Ближче, ближче... До воріт... От, так. Драстє вам! Как драгоценноє здоровячко ваше? На свіданіца прийшли? Сьогодня для політіки, баришня, нєту,— сьогодня для нас, фартових...

Маруся. Я знаю. Мені треба побачить жениха.

2-е вікно. А ви позовіть Помошника, баришня. Он пустить.

3-е вікно. Не пустить. Не полагається.

2-е вікно. Пустить! Ви тільки попросіть його любезно, так от, шоб я слободи не імєл, как пустить.

3-е вікно. Не пустить, сучій нос.

Пані в траурі (*підходячи*). Вы хотите на свиданіе? Не пускаютъ. У меня здѣсь сынъ. Вы къ жениху. Не пускаютъ. Разрѣшеніе, говорятъ... Грубые такіе... Пріѣхала, думала, хоть увижу. Вы подумайте, это столько расходовъ. Пока это разрѣшеніе...

2-е вікно. Вєрно, баришня: зовіть помошника, пустить!

Вартовий. Ну, довольно там! Одойдіть, баришня, не полагається в разговори з арештантами распространяться...

Маруся. Та я ж трошечки, землячок... Я раз-у-раз балакаю з ними... Вони од цього не повтікають.

3-е вікно. Он думає, що йому тут не прийдеться сидіть. Попадьош і ти, брат...

Вартовий. Ну, попаду, чи нєт, а ти як попав, то сиди там... Одойдіть, баришня.

Маруся. Куди ж я одійду? Ех, ви—неласковий!

Вартовий (*з неяковістю*). Так нам же приказано, баришня! Як би ето од міня, так хоч до утра разговарюйте сібе...

Маруся. Вам нічого не буде, а я скажу, що ви запрещали, а я не слухалась. Мене за це посадять сюди, а ви будете сторожить мене. Добре? А тепер ідіть собі погуляйте.

Вартовий. Ех, їй Богу!

2-е вікно. Верно, земляк. Іди, братуха, погуляй і не обижай нашої баришні...

Вартовий. Я й не обижаю, тольки ж как не полагається, так я ж не могу...

3-е вікно. Пойді, пойді, мілий челаек, погуляй, їй Богу!

Вартовий (*чухаючись і озираючись на ворота одходить*).

Маруся (*швидко вгору до вікон*). Слухайте сюди!

2-е вікно (*так же*). Слухаєм.

Маруся. Передайте на політіческьий корпус в чотирнадцяту камеру першого корридору... Чуєте?

2-е вікно. Чуємо, чуємо...

Леонід (*що задумливо хмуро ходив окремо, як тільки зачув таємну розмову Марусі з вікнами, швидко підходить до неї й шось шепоче, докірливо хитаючи головою і показуючи очима на публіку*).

Маруся (*винувато хитає головою. Потім до вікон*). Я потім скажу... Добре? Я зараз покличу Помошника. Часовой!.. Земляк! Позвоніть Помошника.

Вартовий. Всьо рамно, баришня, не пустять, тут уже он— вони просилися... Я позвонить можу, только шоб на мене помошник не сердився. (*Звонить*).

Маруся. Не бійтеся, я скажу, що я попрохала вас.

Підходять **Пані в траурі** *з дочкою і* **дві панночки**.

Одна з панночок. Вы все таки думаєте добиваться свиданія.

Маруся. Конечно. Я ничѣмъ не рискую.

Друга панночка. Не дадутъ, нужно разрѣшеніе. Мы бѣлье хотѣли передать и то не хотятъ. Въ пятницу.

Маруся. Я знаю.

2-е вікно. Нашої баришні без разрішенія цадуть. Не внивайте барышня!

Маруся (*з ласкавою посмішкою*). Спасибі, я не вниваю.

Входитъ **Помішник**. *Забачивши його* **Пані в траурі** *зараз же поспішно виступає наперед і хоче щось сказати.*

Помішник (*обурено*). Ви опять? Но это же невыносимо, наконецъ! Двадцать третій раз а вамъ говорю, что не могу. Не могу, понимаете вы это или нѣтъ?! Человѣческимъ языкомъ говорю вамъ. Это же...

Пані в траурі. Позвольте, я вамъ ничего еще не сказала.

Помішник. Но я вижу, что скажете!

Маруся. Простите, господинъ Зелинскій, это я васъ просила... На одну минутку...

Помішник (*озирнувшись до неї, зразу проясняеться*). Ахъ, это вы... Я къ вашимъ услугамъ! Чѣмъ могу служить?

Маруся. Видите ли... Я, право, не знаю... У моего жениха... Вы его знаете?

Помішник. О, помилуйте, еще бы!

Маруся. У него опасно заболѣла мать...

Помішник. Ах, скажите... Какъ печально!

Маруся. Да... Но положеніе ея ухудшается еще тѣмъ, что сынъ ничего не знаетъ объ этомъ... Сознаніе этого отнимаетъ у нея послѣднія силы... Положеніе просто ужасное!..

Помішник. Да, да, я васъ понимаю... Но чѣмъ я могу...

Маруся. Видите ли, я хотѣла васъ просить, нельзя ли мнѣ хоть на двѣ минуты свиданія съ нимъ?

Помішник (*безпомічно розводячи руками*). Къ великому моему огорченію, не могу, никакъ этого не могу... Вотъ эта дама и дѣвицы просили уже... Съ удовольствіемъ сдѣлалъ бы это для васъ, но право, не могу. Въ пятницу...

Маруся. Ахъ, въ пятницу уже поздно будетъ... Она хочетъ, чтобъ ему было извѣстно, что у нея въ четвергъ консиліумъ будетъ... (*З щирою розпукою*). Но что же я, Господи, должна дѣлать теперь?! Вѣдь вы поймите, что я никакъ не могу такъ возвратиться. Я обязана передать ему! Во что бы то ни стало! Господи! Что же мнѣ дѣлать?

Помішник. Хм!.. Да, это... А знаете, что мы сдѣлаемъ? Давайте, я самъ передамъ ему это! Ттк и быть ужъ...

Маруся. (*Радісно*). Правда? О, какъ я вамъ благодарна!

Помішник. О, что тамъ!..

Маруся (*Поспішно*). Такъ вы, пожалуста, передайте ему такъ: мама опасно больна, консиліумъ будетъ въ четвергъ... Пусть приготовится ко всему. Въ день консиліума я еще разъ прійду... Если меня не будетъ, значитъ, консиліумъ отложенъ на другой день... Вы не забудете? Отъ души благодарю васъ!

Помішник. О, за то, что у васъ появилась улыбка, я готовъ, кажется... Впрочемъ...

Маруся. Но вы не забудете? Нѣтъ?

Помішник. О, помилуйте! Слова, которыя выходятъ изъ прекрасныхъ устъ, никогда не могутъ быть забыты. Консиліумъ будетъ въ четвергъ. Пусть приготовится къ всему. Мы въ этотъ день будемъ имѣть удовольствіе видѣть васъ у нашихъ мрачныхъ стѣнъ, хе-хе-хе! Если же не будетъ, то... увы! Вѣрно все?

Маруся. Вѣрно. Спасибо!

Помішник. Не стоитъ. Такъ я сейчасъ прійду вамъ сказать...

Пані в траурі. Господинъ смотритель!

Помішник. (*Сухо*). Я же васъ просилъ не называть меня такъ. Я—не смо-три-тель! (*Привітно посміхнувтись до Марусі*). Сію минуту!

Пані в траурі. Господинъ... (*Помішник хутко входить в ворота*). Но это же возмутительно! Другимъ такъ сейчасъ же все можно, а я должна цѣлый день стоять. Идемъ, Зина! Я буду жаловаться губернатору! (*Обурено одходить і зникає з дочкою по дорозі. За нею помалу йдуть дві панночки*).

З вікон: Разсердилась бариня: бач ворам всяким дають а їй не дали.

— За 500 верст приїхала, а два дні в номері пожить боїться... Сволоч!

Маруся (*Підходячи до Леоніда, з захватом:*) Леоніде! Як чудово! Як чудово!.. Я просто не ждала... Сам пішов. (*Леонід хмурий*). Леоніде! Ну, не треба ж буть таким...

Леонід. (*Рішуче*). Скажи: ти мені скажеш, чтого ти так вразалась тим, що Трохим бачив, як я цілував тебе. Останній раз тебе питаю, Марусю.

Маруся. Господи, Леоніде! Тут же зовсім не місце й не час для таких розмов. Я потім... Зараз не можу.

Леонід. Ні, я хочу з а р а з... Я теж не можу... Я м у ш у все знать... А на місце мені плювать. Я перед всім світом, на улиці, перед оцими заявлю, що люблю, тебе. Бо люблю. Але люблячи, хочу, щоб не тільки твої очі й губи були мої. Я хочу, щоб д у ш а, розумієш ти, душа твоя була в с я моєю, без секретів, тайн, Трохимів і т. п.

Маруся. (*Сумно*). Ти ревнуєш...

Леонід. Ні, я не ревную, а люблю. Ревнують самці-звірі, вроді Трохима твого, а я хочу, щоб мій найближчий товариш відносивсь до мене, як до товариша... А раз ти любиш Трохима, то розуміється, мої претензії...

Маруся. Господи!.. Ну, що мені робить? Ну, не можу я тобі сказать нічого... Я слово дала... Але я люблю т е б е, тільки тебе.

Леонід. Але ж тобі неприємно було, що Трохим бачив?.,

Маруся. Мені і зараз це неприємно... Страшенно неприємно! Я навіть боюсь... Ти бачив, яке у його страшне лице було, бліде, перекошене?... Ах, як би тут швидче... Я страшенно боюсь, що... Тільки ти не думай нічого... Я молю тебе... Ну, повір же ти мені...

2-е вікно. Баришня!.. Баришня!

Маруся. (*озирається*). Що?

2-е вікно. Єжелі помощник буде ругаться, шо ми співаєм, так ви за нас заступіться, а ми вам любимую вашу заспіваєм. Харашо?

Маруся. Добре, заступлюсь. (*Одвертаєтьсл*). Вони страшенно милі... Ну, Леоніде, не треба буть таким...

Леонід. Ні, Марусю... ти любиш Трохима, його здоровя, красу... Да, да, тільки ти сама цього не помічаєш...

Маруся. Леоніде! Ну, не правда ж це! Неправда, неправда!

З вікон тихо співають:

„Ревуть, стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі,
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволі...“

Леонід. Неправда? Ти це щиро говориш?

Маруся. Ну, чим я можу доказать тобі? Чим?

Леонід. Чим? (*Пауза*). Будь моєю жінкою... Тепер же, сьогодня...

Маруся (*Сумно*). Ти хочеш цього?.. Добре. Тільки не тепер... Потім... Після побігу...

Леонід. Чого ж після побігу?

Маруся. Так... Я хочу, щоб ми чистими пішли туда...

Леонід. Це правда?

Маруся. О, боже! Ти навіть цьому не віриш!..

Леонід. Я вірю... Прости мене...

Мовчання. Обоє задумливі.

З вікон співають:

Гей, ви хлопці-запорожці
Сини вольній волі,
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкій неволі...

Маруся (*Задумливо*). Як вони гарно співають... Страшенно люблю цю пісню... Уявляєтся Турція, козаки в пліну, море... Запорожці були справжні герої...

Леонід (*Тихо*). Марусю!

Маруся. Що, Леоніде?

Леонід. Я прийду цю ніч до тебе... Я не можу... Я хочу мать певність зараз... Мене мучить... Я не можу...

З фіртки виходить **Помішник.** *Зачувши спів, задирає голову й кричить:*

— А это что такое? Прекратить! Часовой, ты зачѣмъ смотришь? А вы, мерзавцы, я вамъ сейчасъ...

Маруся (*Поспішно*). Господинъ Зелинскій, господинъ Зелинскій! Подождите, подождите! Это я попросила ихъ спѣть, я ужасно люблю, когда они поютъ, не ругайте ихъ. А часовой совсѣмъ не виноватъ. Ей богу, это я виновата, ругайте меня...

Публіка привітно посміхаєтьєя, дивлячись на Марусю.

Помішник. Ну, положимъ, часовой виноватъ, — онъ не долженъ допускать пѣнія. Впрочемъ, конечно, если вы просили, то ничего нѣтъ удивительнаго, если онъ забылъ свои обязанности. Если ужъ я забылъ... Ну, порученіе ваше исполнилъ... Вы ужъ пеняйте на себя,—я въ точности передалъ ваши слова; онъ такъ поблѣднѣлъ, что я хотѣлъ уже доктора звать.

Маруся. Поблѣднѣлъ? Бѣдный! Но я тоже не виновата. Во всякомъ случаѣ, я вамъ очень, очень благодарна...

Помішник (*галантно*). Я весь къ вашимъ услугамъ. Такъ въ четвергъ вы снова къ намъ? Очень пріятно... Ну-съ, мнѣ нужно на свой постъ, я сегодня дежурный... Всего прекраснаго! (*Піднімає картуза і приємно похитуючись іде до воріт*).

2-е вікно. Спасіба, ваше благородіє!

Помішник. За что это?

2-е вікно. А за баришню нашу.

Помішник. А вамъ то что? (*До Марусі:*) Слышите?

2-е вікно. А это, ваше благородіе, наша баришня.

Маруся. Да! Я и забыла. (*Біжить до помішника*). Передайте, пожалуйста, для этихъ камеръ вотъ этотъ табакъ.

Помішник. Табакъ? Хм!.. Вѣдь это нелегальщина?.. А?.. Хе-хе-хе... Ну, Богъ съ вами, такъ и быть уже, совершу еще одно преступленіе. А они обожаютъ васъ, хе-хе-хе!

Маруся. Да, мы—друзья.

Помішник. Это—очень трогательно. Передамъ, передамъ... Только, слышь, вы тамъ? Молчать обо всемъ, какъ камни! Поняли?

2-е й 3-е вікна. (*Радісно*). Поняли, ваше благородіе. Спасиба! Покорнѣйше благодаримъ!

Помішник. То-то же!.. До пріятнаго свиданія!

Маруся. До свиданія! Спасибо!

Помішник. (*З приємною посмішкою зникає в фіртці*).

2-е вікно. А що, видітє, баришня, мы вам не говорили? О, он такой, шо хлєбом не корми, а только; щоб красіва барішня любезноє слово сказала...

Зявляється **Трохим**. *Іде швидко, поспішно. Напружено шукає очима. Губи тісно, понуро стулені. Забачивши Марусю, підходить й одривисто задихано говорить:*

— Добре що застав... Мені треба вас... Два слова.

Маруся. (*Трохи злякано й зхвильовано дивиться на його*) Добре.

Трохим (*одвівши на кінець кону, глухо*): Ви вже передали в тюрму?

Маруся. Уже.

Трохим (*закусивши губу, якийсь мент мовчить*). Ну, все одно! Не моє діло. Я тільки от що хотів сказать: я завтра в вечері

виїжжаю з города і брать участи в цій справі не можу. А тепер прощайте! (*хоче йти*).

Маруся (*вражено*). Чекайте, як же так? Я ж передала уже, що в четвер.

Трохим. Як знаєте. Я не можу. Чуєте: я не можу, не маю сил.

Маруся. Це через те, що ви сьогодня бачили?

Трохим. Я це бачив завжди і тільки ідіот проклятий. . Ні, краще прощайте... Краще прощайте, говорю вам, бо може от тут же зараз трапитись нещастя...

Маруся. Ні, ні... Підождіть... Що ж це?.. Це помилка... Це...

Трохим. Яка помилка? Де? Навіщо ви знов брехать?.. На віщо ви брехали мені? На віщо?

Маруся. Коли? Як?

Трохим. Тоді, коли позволяли руки цілувать вам. Для чого? Для чого ця брехня?

Маруся. Я вам цим не брехала! Неправда!

Трохим. А чим? Значить, все таки брехали?.. Ні, лучче прощайте... Лучче...

Маруся. Чекайте, я не можу!.. Ви не маєте права тепер виїжжать... Ви їх погубите... Я вас молю... Я все...

Трохим Плювать! Все одно... Я теж погибаю... Ох, ідіть собі, ідіть швидче!.. (*Зривається з місця й біжить по дорозі в город*).

Леонід (*хутко підходячи*). Що тут було? Що він тобі сказав?

Маруся. Все пропало! Все пропало тепер!.. Боже, що ж мені робить?! О, проклята краса моя! Проклята!

Леонід. Та що таке?! Не кричи тільки так, усім чути...

Маруся. Трохим не буде брать участи...

Леонід. Ну, так що? (*Роздратовано*). Я не розумію, чого з ним так панькаються... Ну, не буде, так що з того? Другий буде на його місці...

Маруся. О, ні, ні!.. І все через мене... Все через мене... Я скрізь вношу нещастя своєю красою... скрізь. Це не перший раз... Ні, я—недостойна буть з вами. Я недостойна! Господи, що ж я наробила! Що ж робить тепер? Що робить?

Леонід. Та чого ж він не буде брать участи?

Маруся. Через мене, через мене!.. (*Злісно, натхненно стріпнувшись*). Ні! Я знаю тепер! Да, я знаю... Леоніде! Слухай сюди: Ти любиш мене?

Леонід. Господи, Марусю! Що з тобою?!

Маруся. Одповідай тут же, зараз: любиш?

Леонід. Та я до муки, до болю люблю тебе, як...

Маруся. За красу мою?

Леонід. Ах, дітко, та покинь ти свою красу! Хіба можна буть такою? Це—idée fixe твоя тепер. Не всі ж Трохими—звірі,

єсть вище краси твоєї. І я люблю в тобі те, що вище краси, вище цього звірячого, говорю...

Маруся. Правда? Тоді не все пропало!.. Не все! В четвер буде! Я знаю тепер. Слухай: ти свідомо сказав? Ти подумав? Ти вдумався у те, що ти сказав?

Леонід. Ах, Марусю, що думать, коли я це занадто почуваю (*показує на груди*). Тільки заспокойся ти. Що з тобою?

Маруся. (*жагуче, натхненно*). Я вірю! Я вірю тобі! Дякую! Чуєш: я тобі страшно дякую!

Леонід. Ти чудна. Що з тобою, що тут сталось, скажи ж мені!

Маруся. Ти завтра узнаєш... Завтра... Все, все узнаєщ... Все буде по новому... Годі! Прощай!

Леонід. Чекай, куди ж ти? Ми ж разом ідем...

Маруся (*з пафосом маленьким*). Ні, не треба, не треба! Я боюсь. Я повинна буть сама. Прости мене.. Нічого не думай поганого про мене... Вір і мені, вір своїй Марусі, вір, що вона теж може буть сильною і любить те, що вище краси! Прощай, не йди за мною. Я молю тебе! вір мені, як я вірю тобі. Ти побачиш! До завтра, єдиний мій!

(*Повертається і хутко з високо піднятою головою спішить по дорозі*).

З вікон: Баришня! Куди ж ви? Баришня!

Маруся (*зупиняючись*). Прощайте! Прощайте!

З вікон: До свіданія! Приходьте скорєй! Досвіданія!

Маруся. Прийду! Прощайте!

З вікон: Та как же ви без марша домой? Хлопці! Гей! Марш баришні!

Маруся. Дякую, дякую! Я дуже спішу!

З вікон: А ми вам в ногу! Раз-два! Начинай!

Співають „Гей, не дивуйте“! *Швидким темпом*.

Маруся. (*Хитає головою, озирається до Леоніда, робить йому привітний знак рукою і з натхненним виглядом зникає по дорозі*).

Леонід (*Помалу, задумливо—понуро протираючи пенсне іде за нею*).

З вікон *спів*.

РОЗДІЛ 3-ій.

Трохимова кімната. Ліжко, стіл, умивальник, на гвіздках одежа. Шпалери й мебель поганеньких меблірованих кімнат.

Трохим сам. *Ходить по хаті і, держучи в руках книжку, завзято-злісно повторяє*:

— La vache—корова, la vache—корова, liévre—заяцъ, le liévre—заяцъ.. (*Зупиняється, дивиться непорушно в одну точку; стріпується*)

La vache заяцъ, la vache—заяцъ... Тю, чорт! La vache—корова, la vache—корова... (*Читає*). Корова и заяцъ паслись на лугу. Ідіоти!.. La vache et... et... Щоб тебе чортяка взяла! (*Зазирає в книжку*) liévre, liévre, liévre!

Стук у двері.

Трохим. Ввійдіть! Le liévre—заяцъ, la vache—корова, la vache корова.

Цін. Марк. *(входячи швидко, нервово)*. Ну, слава Богу, застав. Де ви пропадали цілі сутки. Ви знайшли мою записку?

Трохим. (*похмуро*). Знайшов. La liévre—корова, le liévre—корова...

Цін. Марк. (*здивовано*). Що ви?

Трохим. Нічого (*читає*). Корова и заяцъ паслись на лугу"...

Цін. Марк. Та що таке? Яка корова? Що ви робите?

Трохим. Учусь. Le liévre—корова... чи той .. la vache—корова, liévre... Я вашу записку застав... Але як що ви по тому самому ділу, то прошу мені не перешкожать. Я їду за кордон і вчу французську мову. Можете судить мене, виключать, все, що хочете... La vache—корова, la vache—корова.

Цін. Марк. Ні, в цій орґанізації просто божевільні якісь? Божевільний дом, ви, любчики, чорт би вас усіх узяв! Він мову учить! Ну!?.. Та знаєте, що ви наробили своїм ідіотизмом?

Трохим. Прошу не лаятись. І не мішать мені, я нічого знать не хочу! La vache—заяцъ.., la vache—заяцъ...

Цін. Марк. Ні, це щось во всякому разі оріґінальне. Побий мене сила божа, коли це хоч не оріґінально. За розумність не одповідаю, але оріґінально.. (*Рішуче*). Ви знаєте, що наробила ваша Маруся?

Трохим. Не знаю! (*Скажено*). І знать не хочу! Чуєте ви, чи ні? Що вам треба тут з вашою Марусею? Ніяких Марусь я не знаю, щоб їх чоррт побрав! Ну, що вона зробила? Що? Ну, говоріть! Говоріть!

Цін. Марк. Ну, з вами багато не наговориш..

Трохим (*благаюче*). Слухайте, Цінність Маркович, ви—хороший чоловік, я вас молю: дайте мені спокій хоч на тиждень! Присягаюсь вам, що я за себе не одповідаю,—от візьму оцю лампу і запустю вам у голову! Ради Бога, пожалійте ви мене!

Цін. Марк. Ну, це вже... Це вже... Вибачайте, я всяких людей бачив, а таких мені перший раз... (*Рішуче*). Слухайте сюди, дика людина ви. Слухайте: ви погубили Марусю. Чуєте? Маруся пропала. Нема Марусі.

Трохим (*мовчки вражено дивиться на його*).

Цін. Марк. Ага! Ви погубили її.

Трохим. Що ви мелете? Що таке?

Цін. Марк. Таке, що попрощайтесь з своєю Марусею, нема її. Годі. Нема. Чорт би вас усіх узяв... Чого дивитесь так?

Трохим (*тихо*). Я не розумію, шо ви кажете.

Цін. Марк. (*злісно посміхнувшись*). Ну, зараз зрозумієте. Ми у вас призначили останню збірку. Вони зараз ідуть сюди... (*Ходить*). Ах, ти біда моя! Я перший раз в своєму житті натрапляю на таку історію. Я перший раз розтерявся. Їй богу! Я всю ніч не спав. Накажи мене бог! Я не міг спати. Абсолютно не міг. А тут ще виявилось, що вартового черга не в четвер, а в середу, завтра, значить. Прийшлось знов бігти до тюрми. І вас ще чортяка занесла кудись, думали, що арештували вже десь на вулиці. Прямо пекло. Леонід дурня строїть. Обоє, як божевільні якісь, обпімаються, цілуються, плачуть, очі блищять... Якесь пекло!

Трохим. Та скажіть же, що таке, я ні чорта не розумію. Що сталось? Хто обнімається?

Цін. Марк. Зараз узнаєте.. Почекайте... Будете мать ще пріємність... Чорт би вас усіх узяв!...

Стук у двері.

Трохим (*напружено дивиться на двері*).

Цін. Марк. Ввійдіть!

Входять **Оксана** *й* **Михайло**.

Трохим (*глибоко зітхає*).

Цін. Марк. А це ви? А ті йдуть?

Оксана (*з чудною посмішкою, в якій помітно і мстливу радість і досаду*). Ідуть... Позаду.

Цін. Марк. Так... Ну, Трохиме, підіть скажіть вашому Махтею, хай посторожить на улиці, поки буде збірка. Живо! (*Трохим помалу виходить*). А ви, Михайле, що скажите? Ви яким способом сюди?..

Михайло. Та я, бачите.. Мені вас треба було... Так я до товаришки Оксани... (*Мнеться*).

Цін. Марк. Нічогосінько, любчику, не розумію, нічогосінько... Ну, от я тут... Що скажете? Ви швидче, бо я не маю часу... У нас тут зараз...

Михайло. Та я бачите... Така, їй богу, історія, що й говорить мені якось стидно... Конешно, шо народ усе малообразований, малопонятний... Ну, і той, конешно..

Цін. Марк. Та в чому ж річ?

Михайло. Та товаришка Маруся...

Цін. Марк. Ну?

Михайло. Вона вчора занималась з нашим гуртком...

Цін. Марк. Так... Ну?

Михайло. Ну, хорошо, занімалась... Нічого будто... Хлопця

віби слухають. Не так, як повсігда, ну, слухають... Ну, тільки ж пішла вона, як вони всі до мене: „Передай у комітет, щоб дали другого інтелігента, не можем з нею заніматься“. Всі в один голос. .

Цін. Мярк. Чого ж то так? Що за ерунда?

Михайло. Конешно, народ первобитний, некорректний... „Жалко, говорять, так жалко, що не можем прямо слухать...“ Це, значить, шо товаришка Маруся з собою зробила... „Хай, говорять, вона занимається з такими, що ще не бачили її...“

Цін. Марк. Що за ерунда! Та ж нею так довольні були?

Михайло. Та знаєте, конешно.. Воно, положим, правда, шо вона не дуже той... Ну, як раньче, так нічого, приятно було слухать, хоч ми вже все знаєм, шо вона говорила... Ну тепер... Жалко дуже...

Оксана. Хм! (*Голосно насміхається. Михайло й Цін. Марк. зиркають на неї*).

Цін. Марк. Погано... Ну, що ж робить... Скажіть, щоб почекали... Хутко наідуть сюди нові товариші, тоді якось зробимо... (*Входить Трохим і мовчки сідає*).

Михайло. Я для того й шукав вас.., на роботу сьогодня через це не пішов... Шо, значить, неловко нам говорить їй, а в суботу у нас занятія... Так шо...

Цін. Марк. Ну, добре... Ми подумаємо... Ви йдіть зараз, вам товаришка Оксана завтра все скаже, як і що... А зараз ми дуже заняті...

Михайло. Так я і скажу... Бувайте здорові!..

Прощається і виходить.

Цін. Марк. Бувайте. Так і скажіть.

Цін. Марк. (*до Оксани*). А це, люба моя, дуже негарно, що ви привели його сюди... З такою конспірацією ми всі ввечері, завтра будето там, де революціонеру негарно буває .. Ви могли це все сказать самі нам...

Оксана. Я рішить сама не могла, а він хотів зараз же знати... постанову. Потім я хотіла, щоб він це заявив сам, мені могли б ще не повірить...

Цін. Марк. Ну, ерунда... Негарно, що все йде так не конспіративно. . А з цим гуртком... Я не знаю... Маруся так первується зараз, що лучче б їй не йти завтра...

Оксана. Ви хочете мені її збуть? Ну, вибачайте... Мені нема охоти...

Цін. Марк. Ну, Оксано, що за вирази?.. Я тільки боюсь, щоб в такому стані, як вона зараз, вона не наробила якихсь дурниць завтра... (*Трохим пильно слухав, хоче щось сказати*).

Оксана. Не наробить, не бійтесь... А хочете, то не беріть

її... Тільки я проти того, щоб брать замісць неї кого інчого з орґанізації...

Цін. Марк. Але ж справа...

Оксана. Ну, знаєте, у вас своя справа, а у нас своя. Ми не можемо всю орґанізацію випускать на одну справу...

Стук у двері.

Трохим (*стріпується й встає*).

Цін. Марк. Ввійдіть!

Входять **Маруся** *й* **Леонід.**

Маруся (*з лицем, ніби густо всіяним чорними прищами на щоках. На бровах, на носі і в кутках губ темно-червоні. Щільно пострижена. Іде з високо піднятою головою. Очі напружено блищять, вся має непокійний, піднятий вигляд*). Драстуйте, Трохиме!

Трохим (*не зводячи очей з її лиця, застигло мовчить*).

Маруся. Що ж ви не одповідаєте? Чого так дивитесь? Ну, дивіться... (*Ближче до його підходить, скидає капелюх і підставляє лице. Трохим машинально відступає*). Ха-ха-ха! Ви боїтесь навіть?

Трохим (*Тихо*). Ні, я не боюсь.

Маруся. Невже?.. Це добре... Ну, во всякому разі, не ревнуєте вже? Тепер ніякого нещастя не може трапитись? Правда?.. Ми прийшли обсудить завтрашню ніч... Я думаю, ви вже не одмовитесь од цієї справи? (*Трохим глибоко зітхає, проводить рукою по лобі, мовчить*). Ну, що ж ви? Товаришу Трохиме! Одповідайте ж, *тепер* ви ідете до тюрми? Ну?

Трохим. (*тихо*) Іду...

Маруся. Что и требовалось доказать! (*Озирається до Леоніда, киває головою й посміхається з виглядом „що? хіба ми не так говорили“? Нервово проходить вперед*). Ну, а тепер, значить, можна й обговорювать завтрашню ніч...

Леонід (*мовчки здоровкається з Трохимом і проходить вперед*).

Трохим (*як сонний, починає без ладу ходити по хаті, переставляє стільці, складає книжки, виливає для чогось з глечика воду в миску умивальника; часом зупиняється й дивиться на Марусю*).

Цін. Марк. (*усиленно-діловито*). Ну, в такому разі, мої панове, давайте, перш усього, точно установимо, хто йде завтра, а хто зостанеться на розплід орґанізації... Нас не багато... Як що...

Маруся. А що, Цінність Маркович, бачите: не стало у мене одного товару і перестали деякі покупці ганятись за мною. Остався товар, який не для всякого лавушника має цінність.

Цін. Марк. Звичайно, звичайно... Так от, мої панове, нас єсть зараз... раз, два, три, чотирі...

Маруся (*сідаючи на Трохимове ліжко*). Леоніде, сідай тут...

(*показує поруч себе*). Товаришу Трохиме, ви нічого не маєте проти, що я сіла на ваше ліжко?

Трохим (*зупиняючись*). Що ви кажете? Вибачайте, я не дочув...

Маруся. Я кажу, чи не маєте чого проти того, що я сіла на ваше ліжко?

Трохим. О, прошу... Чого ж я можу...

Маруся (*з смішком*). Бо потім і спать не захочете... Ха-ха-ха!.. Тільки ви не дуже лякайтесь мене... Ці плями зійдуть, це сірна кислота... вроді оспи тільки зостанеться .. І коси одростуть... Ха-ха-ха! У вас лице, як сьогодня у помошника з тюрьми... Для його теж всі мої цінності пропали... Насилу упросила ще раз передать... І для вартового теж... Хотів навіть штиком мене приколоть за те, що балакала з уголовними... Да, да! А уголовні більше марша не співають. Розвінчана королева. Ха-ха! Так от у вас така фізіономія, як у того вартового... Пропало все, правда? (*Швидко одвертається, хапає Леонідову руку, ніжно дивиться йому в лице і, не випускаючи руки, прудко звертається до Цін. Марк.*). Ну, так, значить, ми можемо тепер обговорювать. З боку товариша Трохима зачіпки більше не буде.

Оксана. Гм! (*Посміхаючись дивиться в стелю*).

Маруся й Леонід (*швидко зиркають на неї*).

Цін. Марк. Я думаю, я думаю... Так от, виходить, що нас усього єсть шість чоловік. До тюрми йдуть: Трохим, Маруся, Леонід і я... Зостаються Михайло й Оксана. Михайло сьогодня не буде, він на роботі... Так от, мої панове, я нахожу, що їх двох мало, а нас чотирьох багато... Нам досить трьох: один кидатиме і двоє постових, які з ґрупами біжить до екипажів... Один з одного боку, другий з другого... Як ви думаєте?

Всі мовчать якийсь мент.

Цін. Марк. Ну, що ж ви, панове?

Оксана. Я проти. Чотирьох до тюрми не багато...

Маруся. Це ви пропонуєте значить рішить, хто з нас чотирьох зайвий.

Цін. Марк. Ні, я не це пропоную... Навіщо так мої слова розумітe... Я дбаю про інтерес орґанізації, яка зостається тільки з двома товаришами...

Оксана (*іронічно*). Спасибі.

Маруся (*помалу*). Трохим... кида. Цінність Маркович — орґанізатор... Значить, або я, або Леонід зайві...

Леонід (*нервово*). Прошу слова!.. Я, перш усього, не згожуюсь, що досить трьох чоловік до тюрми... Цінність Маркович не може йти в рахунок, він — орґанізатор, а не постовий... Він - скрізь, і коло постових, і коло екипажів, і коло Трохима. Постів у нас два, значить треба двох постових... Я взагалі не розумію, для чого на-

віть піднімать це питання... Оксана з Михайлом зостаються... Тут або пан або пропав... Во всякому разі, коли нас перестріляють, вони не дадуть орґанізації вмерти... От і все. Ніхто не зайвий... І я пропоную це питання знять зовсім з порядку денного... *(Зхвильовано замовкає).*

Цін. Марк. Панове! Я не стою на цьому, я тільки так... Мені тільки здавалось... Ну, а раз ви всі думаєте, що трьох мало, то залишим це... Я більше, так сказать... Наприклад, товаришка Маруся, будучи тепер... Ну, та годі... Беру свою пропозіцію назад... Тепер ось що...

Маруся. Ні, ви докінчуйте! Що таке „Маруся, будучи тепер"? Негодна вже? Да?

Оксана (*дивлячись в стелю*). Хм!

Цін. Марк. (*обурено*). Слухайте, моя люба, що вам Бог дав?! Що ви говорите?

Маруся (*глянувши на Оксану, гордо, нервово задирає голову*). Взагалі мені здається, що товариші неприхильно відносяться до мого вчинку з собою. **Я**, розуміється, дбала не про прихильність, а про справу... І коли..

Леонід *(зхвильовано)*. Марусю! Не треба! Чуєш? Не треба.

Маруся (*покірно*). Ти думаєш?

Оксана. Хм!

Цін. Марк. (*поспішно*). Ну, покиньмо про це. Товаришка Маруся зробила так, як вважала за краще. Як би не вона, побіг наш міг би надовго затягнутись, а то і зовсім провалитись, бо вже занадто багато людей про його знає. Ніхто, значить, не думає неприхильно відноситись, а навпаки... Розуміється, спосіб дуже... дуже жорстокий... Можна було б... Ну, та хто його знає... Одже про це нема чого довго балакати. Тепер треба умовитись про деталі .. Де і як сходитись, що...

Леонід. Про це ж умовлялись вже не раз. Десята година, правий рівчачок коло тюрми... Що далі?

Цін. Марк. Ну, і добре... І добре... Товаришу Трохиме!

Трохим (*який сів коло столу й часто позирав на Марусю*). Що?

Цін. Марк. Не забудьте з'язать вартового. Це—ваша справа. Щоб, бува, не напакостить чоловікові, або щоб він, рятуючи себе, нам не напакостив... Чуєте, Трохиме?

Трохим. Чую... (*Не зводить очей з Марусі; видно, все більш та більш хвилюється*).

Цін. Марк. (*пильно вдивляється у його*). Що ж ви чуєте?

Трохим. Щоб не напакостив... (*Раптом встає, сильно здавлює руки, до Марусі:*) На що?! На що ви так?! (*в розпуці хапає себе за голову, сідає, припадає до столу й ридає*).

Всі якийсь мент здивовано й зхвильовано мовчать.

Маруся (*ростеряно, зігнувшись вся до його, дивиться великими очима, ворушить губами, ніби бажаючи щось сказати, але не може*).

Леонід (*раптом схоплюючись, нервово, злісно кричить:*) Ви... дурень! Чуєте ви?! Я вам це свідомо говорю. Ви — скот! Не смійте ревти! Чуєте?

Трохим (*змовкає, потім помалу підводить голову*). Простіть мене. Я, справді, дурень, собака... Вирвалось у ідіота... Простіть, я розумію ваше становище, Леоніде...

Леонід. Моє становище? (*Непорозуміло озирається*). Моє становище? Що ви мелете? Це мені подобається!.. Та ви знаєте, що за це морду б'ють?!

Трохим (*тихо*). Бийте... Серйозно говорю: бийте...

Цін. Марк. Ну, панове! А, Боже мій, от цього ще не хапало... Ти диви! Може, ще дуель, скажете? Це добра справа... Заспокойтесь, Леоніде!..

Леонід (*дуже хвилюючись*). Я—спокійний... Мені нема чого заспокоюватись... Хай инші заспокоюються... Скоти!!! Ви повинні впасти на коліна перед нею (*показує на Марусю*), сліди її цілувати... Ви... ви... повинні благословлять, що в нашу орґанізацію ввійшла така людина... А ви... ви всі тюкаєте на неї за її святий, геройський вчинок... (*Раптом обертається до Оксани*). А ти... А тобі сором!.. Ці твої посмішки і хмикання недостойні людини... Не великодушно, низько, погано! Я тебе поважав, а тепер...

Оксана (*жорстко і різко*). А тепер побіжиш за мною!

Леонід. Що-о?

Маруся (*круто повертається до неї*).

Оксана. Те, що чув. Ну, годі сантіментальности розводить. Цінність Маркович, все вже скінчено? (*Раптом до Леоніда*). Тільки пам'ятаєш, що я сказала? Два рази одного любить не вмію. Я—великодушна: лучче не біжи за мною. (*До Цін. Марк.*): Справа скінчена?

Цін. Марк. (*Який весь час поривався зупинити розмову, поспішно*). Я не знаю... Треба б ще...

Леонід (*до Оксани*). Ти даєш собі відчит, що ти говорила тут?

Оксана. Будь спокійний—знаю, що кажу.

Леонід (*з ненавистю*). Ти — смішна! Розумієш ти? З тебе тільки сміятись можна! „Побіжиш" ха-ха-ха!.. От за ким я побіжу. (*Показує на Марусю*). От за ким я рачки поповзу... Вона вище вас усіх! краще, прекрасніще!.. Ти недостойна башмак її поцілувать!

Оксана (*теж розпаляючись ненавистю*). Да? А ну, ти поцілуй її тепер, як цілував колись мене? Ха-ха-ха!

Леонід. Оксано!

Оксана (*з злим викликом*). Що?

Трохим (*з мукою*). Годі! К чортту! Я більше не можу! (*Хапає з гвіздка капелюх і біжить у двері*).

Цін. Марк. Панове, панове! Заспокойтесь! Оксано, Леоніде... А, Боже мій!.. Так же з справою не можна... Що ж це таке!..

Оксана (*важко дихаючи натягає рукавички*).

Маруся (*сидить непорушно закамяніло*).

Леонід (*швидко ходить по хаті*).

Оксана (*зірвавшись з місця, швидко підходить до Марусі, простягає руку, суворо*). Простіть. Я любила його. Ви одняли. Простіть.

Маруся (*злякано не розуміючи*). Що?..

Оксана (*круто одвертається й швидко виходить із хати*).

Цін. Марк. Та куди ж ви всі розбігаєтесь!.. Що ж це таке? Їй-Богу, я ні чорта не розумію .. А, ну вас к чор-р-р-ту усіх... Це просто... Я не знаю. Тут іменно божевільним зробишся... (*Хапає капелюх і сердито виходить, щось бурмочучи*).

Мовчання.

Маруся (*ворушиться, потім з страхом і тоскою бере себе за голову*). Господи!.. Невже не треба було?!

Леонід (*зразу зупиняючись, злякано*). Мовчи! Мовчи, Марусю! Треба! Треба було! Чуєш? (*Стає перед нею на коліна, хапає руки її цілує*). Треба! Треба! Я люблю тебе! Люблю, люблю, люблю!

Маруся (*тихо*). Чи я ж цього ждала?.. За що ж?..

Леонід. Нічого, нічого... Вони—дикі, скоти... Тебе оцінять.

Маруся. Леоніде!.. Через що вона так сказала тобі?..

Леонід. Мовчи! Вона—божевільна. Од ревности, од заздрости, од низьких своїх інстинктів. Паскудна, пошла женщина!

Маруся. Це—неправда, Леоніде?

Леонід (*злісно встаючи з колін*). Та неправда ж, неправда, ніколи цього не буде. Я тільки ненавижу її!

Маруся. Ти любиш мене, як і... раніще?

Леонід. О, Марусю! (*Хапається за голову, з мукою*). На віщо такі питання! Я молю тебе, не питай так, не питай ніколи! Чуєш?

Маруся. Ти боїшся?

Леонід (*кричить*). Я нічого не боюсь! Я люблю тебе!.. Годі про це... Ходім!

Маруся. Ходім... (*Встає, застигає—ворушиться; видно хоче щось сказать і не одважується*). Леоніде!

Леонід. Що, Марусю?

Маруся (*мнеться... Рішуче*). Іди сюди... Ближче... (*Леонід підходить; вона кладе йому на плечі руки і близько нахиляється лицем до його; хвилюється*). Слухай... Прийди сьогодня до мене. Прийди, як... як муж...

Леонід. Ах, Марусю!.. (*Трохи одсовується*)... На віщо ти це тепер?..

Маруся (*жалко зігнувшись*). Ні, Леоніде?

Леонід (*з стражданням*). Марусю! Не треба... Потім! Ти сама сказала, щоб чистим іти... Потім, все потім...

Маруся (*помалу, вбито схиляє голову й стоїть якийсь мент. Потім підводить, чудно блискає очима й говорить*). Так. Ходім.

Леонід (*не дивлячись на неї*). Що „так"?

Маруся (*посміхнувшись*). Нічого... Так, де-які думки. Ходім.

Леонід. Марусю... голубко, (*з мукою і ніяковістю*). Ти, може, думаєш, що я того не хочу, що...

Маруся (*поспішно, злякано*). Не треба! Не треба! Ходім... Не муч... Не треба... Ходім! (*Швидко вибігає з хати*).

Леонід (*за нею*). Марусю! Марусю! Та хіба ж...

РОЗДІЛ 4-й.

Ніч. Поле. На заднім плані видно тюремну стіну; за стіною тюрма, збудована на кшталт літери П. Вікна її жовтіють у тьмі квадратиками: з деяких видно голови вязнів, які то ворушаться, то зникають, то непорушно темніють у них. Іноді виразно, хоча дуже глухо чути, як перегукуються вязні між собою. Можна часто розібрати окремі слова. Весь час сього розділу перегукування не перестають. На сцені нікого.

Серед ріжних згуків ночі чутно **з тюрми чоловічий голос:**

— Га-ля-а... Га-а-ля-а!

Пауза.

Тонкий жіночий голос: А-а-а?

Чоловічий голос: За-спі-вай-те-е!

Жіночий голос... А-а?

Два чоловічих голоси разом: За-спі-вай-те!..

Жіночий голос: О-о!..

Пауза.

Два ріжних голоси співають:

„За тучами за хмарами
Сонечко не сходить,—
За лихими ворогами
Мій милий не ходить.

Обережно крадучись зявляються **Трохим і Цін. Марк.**, *зупиняються, озираються. Балакають придушено.*

Цін. Марк. Тут... (*прислухається*) А тих ще немає... Погано...

Трохим. Зараз прийдуть...

Цін. Марк. (*заклопотано*) Ех, боюсь я, їй богу, казав я...

Трохим. Ну, нічого... Вона просто хвилюється...

Цін. Марк. Ах, любчику мій, і ми не з ангельським спокоєм ідемо, але ж не виробляємо того, що вона...

Трохим. Нічого... Вона більш нервова та й годі...

Цін. Марк. А я все таки боюсь... Боюсь, що встригне яку штуку отут і май тоді... Цей її сміх, задумливість, чудні очі... Ех, не дають вони мені покою!.. Серйозно, любчику, її не можна покидать одну. Я думаю, що їх треба вдвох зоставить на однім посту, хай собі тут буде з ним... Той хоч не дасть чогось зробить... А на її посту я сам стану, як треба вже буде приймать. Серйозно. Инакше я ні за що не ручаюсь... Чудна вже вона дуже стала за ці дні...

Трохим (*хмуро*). Да... Якась... Иноді так жалко дивиться на всіх, така... нещасна, що... Ех!

Цін. Марк. Ну, а я їх поставлю тут обох... Їй богу... Я не можу...

Трохим. А не образиться?

Цін. Марк. Ну, чого їй ображатись?

Трохим. Та вона тепер така якась вразлива стала... Трохи не так сказав чи глянув, вже гляди образилась... Прямо аж дивно... Зовсім инчий характер став..., наче краса і душу робила гарною...

Цін. Марк. Тш!.. (*Слухає*) Ні, мені показалось... Ображатись їй нічого. Скажу, що на цей пункт більше народу побіжить, що Леонід сам не управиться... Та я думаю, що вони нічого проти цього не матимуть... Принаймні вона...

Трохим (*задумливо*). Да, принаймні вона... (*Стріпується*) Ех! Ну, що там! Робіть, як знаєте. Я свій пост знаю, а за инчі не відповідаю. Це—ваша справа.

Цін. Марк. Да! Так я так і зроблю, хай собі чи ображається, чи ні... Поставлю отут обох і хай собі милуються, як що матимуть охоту сьогодня милуватись... Що до мене, то я люблю инчий час і місце для цього... А чуєте, як все чуть з тюрми?

Трохим. Тихе і чисте повітря сьогодня... Зор багато.

Цін. Марк. Да... (*Прислухається*) Ну, щож це їх немає?

Трохим. Ми швидко йшли. Зараз, мабуть, будуть...

Цін. Марк. Вартовий коло будки ждатиме?

Трохим. Да.

Цін. Марк. Хватить шворки?

Трохим. На двох хватить.

Цін. Марк. Так. (*Ходить, нервово потирає руки*).

Трохим (*Хмуро*). Слухайте, Марковичу...

Цін. Марк. Слухаю, любчику.

Трохим. Як той... Як, може, там що трапиться зо мною... Ну, чорт же його знає... Ну, одірве к чорту голову, чи який ідіот прострілить, так ви той... черкніть слова два по такій адресі: Черкаси, Марії Петровні Кравченковій... Не забудете?

Цін. Марк. Черкаси, Марії Петровні Кравченковій... Не забуду.

Трохим. Мати це моя... Черкніть, значить, що так і так. Жалко, як не знатиме... Напишіть, що кланявся... Ну, та... Ну, і все... З того світу спасибі вам пришлю.

Цін. Марк. Ну, що там про той світ! Ми якось ще на цьому подержимось. ...ій богу! Як то співається: „Ой, вип'ємо, куме, тут, бо на тім світі не дадуть; а хоч дадуть, не дадуть,—все ж вип'ємо, куме тут“... Анальоґія трохи не той..., ну, так і буде на сьогодня. Жаль,—ми не випили трошки, артисти перед спектаклем п'ють... А їх все таки нема. Це—погано вже. Погано. Чи не вчинила таки чого Маруся наша? Ех, як би вже швидче мені втікти од вас... Ех, швидче! (*Слухає*) співає тюрма... Співай співай, серденько. Люблю я цей спів! Ні в одній опері я не чув ніколи співів з таким чуттям, як в тюрмі...

Трохим. Да а...

Мовчаннє.

З тюрми чується:

Эхъ, ты доля, моя доля,
Доля горькая моя,
Гей, не ты ли, моя доля,
До Сибири довела і т. д.

Пісню прорізає різкий, тужливий свист вартового.

Цін. Марк. А от цей свист — паскудна штука... А тих усе нема! А, бідонько моя, вони всю справу споганять.

Трохим. Шш! (*Прислухається*) Здається йдуть.

Цін. Марк. Да, щось наче рухається... Двоє чи одно?

Трохим. Двоє... Вони... (*Тихо гукає*): Леоніде! Ви?

Леонідів голос (*глухо*). Ми...

Зявляється зправа **Леонід і Маруся.**

Цін. Марк. Що ви так довго?

Леонід. Хіба довго? Ми й так поспішали...

Маруся (*хапливо, нервово*). Спізнились? Га? Ми просто бігли... Чуєте, як співають. Усе чуть... Чуєте? Треба тихше балакать...

Цін. Марк. Да, да... Тільки ось що, мої панове: перш усього, поменьче хвилюватись... А друге таке: на цьому посту треба двох людей, бо на цей бік побіжить більша ґрупа... Я пропоную Леонідови і Марусі обом стоять тут... А я займу Марусін пост. Ви нічого не маєте проти?

Леонід. Я—нічого... Не знаю, як Маруся... Та раз треба...

Маруся. (*Вражена*). Чекайте... Значить, я не там буду?..

Цін. Марк. Ви будете тут, разом з Леонідом...

Маруся. Ах, мені не це... Ну, все одно... Да, да, добре, я стаюсь тут... А Трохим, значить, на старому місці.

Цін. Марк. На старому, на старому... Тільки дуже прошу не

хвилюватись... Ну, Трохиме, ви можете йти вязать вартового. Чекайте... Значить, ви потім вертаєтесь на цей пост. Маруся співає сігнал, їй одповідають, тоді ви йдете... Так. Валяйте тепер...

Трохим. Ну, бувайте!

Цін. Марк. Бувайте. Хай вам добре буде.

Трохим. Дякую. (*Нахиляється і зникає на правому боці в темноті*).

Маруся. (*Непорушно задумливо стоїть*).

Цін. Марк. (*Ходить зігнувшись, нервово потираючи руки*).

Леонід. (*Сідаючи на землю*). Ви б, Марковичу, краще сіли, або лягли... Сядь, Марусю... Так воно конспіративніще буде...

Цін. Марк. Не можу, любчику, не можу... Ні за що зараз ні сидіть, ні лежать не можу... Тут уже хоч би стріляли прямо в пику, так не сяду й не ляжу. Так уже господь милосердний создав. Нічого не поробиш!

Леонід. Так хоч не ходіть.

Цін. Марк. Знаю, любчику, що й ходить не варто б. Не можу.

Маруся (*що лягла, закинувши руки за голову*). А зор скільки!.. Колись я вірила, що то душі людські... (*Пауза*). (*Глибоко зітхнувши*). У що колись не вірилось! (*Швидко сідаючи*). Слухайте, Марковичу!

Цін. Марк. Слухаю, Марусенько...

Маруся. А де ж Трохимова бомба?

Леонід. Тш! Тихше... Не треба так голосно...

Маруся. Я забула...

Цін. Марк. Лежить там, де їй треба лежать. А потім встане і зробить те, що їй треба зробить...

Маруся. Але це дуже небезпечно для Трохима?

Цін. Марк. Ну. не так, як букетик фіалок у руках, але береженого, моя радість, і Бог береже. Все од Бога, моя хороша...

Маруся. Ах, та покиньте ваші жарти! Не місце їм...

Цін. Марк. От іменно, моя люба, коли й жартувать, як не тепер, а не нервуватись і голосно кричать...

Маруся (*Понижаючи голос*). Я не нервуюсь. Я вас питаю, є хоч один шанс що його може розірвать?

Цін. Марк. (*З легким роздратованням*). А, слухайте, серце, ви ж не дитина і повинні розуміть, що бомба не апельсин же все таки... Все може буть... Зручно кине, нічого не буде. Кине недалеко од себе, може штовхнуть... так, що й не встане...

Маруся (*Лягаючи знов*). Так. Дякую.

Леонід. А ну, тихо! (*Слухає*).

Чути невиразний, сумний спів і далекі перегукування.

Маруся. Що таке? Що таке?

Леонід. Нічого... Мені почувся крик якийсь коло стіни...

Цін. Марк. Ну, там кричать нікому...

Маруся. А може його схопили?

Леонід. Ну, це не може бути...

Маруся. А чого ж він так довго? Господи! Яка тоска!.. Як тут тоскно... Тюрма страшна така...

Свист вартового, протяжний, виючий.

Маруся. На віщо вони свистять?

Цін. Марк. Це вартові... (*Потирає руки*).

Маруся. Який безнадійний спів... Хоч би вже швидче він... Вони там ждуть...

Леонід. От уявляю, що вони зараз переживають...

Цін. Марк. Да, да... Погано .. Коли я тікав. .

Маруся (*Раптово стаючи на коліна*). Ах, мені так хочеться скоріще заспівати їм, дать знать, шо зараз-зараз, що ми вже тут,— що... я прямо не знаю...

Цін. Марк. Тш, тш, Марусю, тільки заспокойтесь, зараз прийде Трохим, тоді співатимете...

Маруся. Ах, чого він так довго! Дивіться, як чорніють головки в вікнах... Наші на лівім боці? Да, на лівім. Я тут бувала в день... Он вікно Петра... Здається, так давно-давно це було, а всього днів пять... Да, днів пять... (*Застигає й непорушно стоїть на колінах. Стріпується*). Цінність Марковичу! Так життя—базар?.. Ну, а що робить тим, хто не має ніяких товарів? Іти з базарю?

Цін. Марк. (*Мовчки ходить*).

Леонід. Марусю, тут, їй богу, не місце для філософій... Краще слухай...

Маруся. А звідки ти знаєш, що не місце? А може, як раз в таких місцях і місце? Ну, Цінність Марковичу? Одповідайте ж!

Цін. Марк. Шш! Здається, Трохим...

Леонід. Тихо, Марусю...

Всі *пильно слухають*.

Зявляється **Трохим**.

Трохим (*тихо*). Готово.

Цін. Марк. З'язали?

Трохим. Зязав, рот заклепав і в будку поклав...

Маруся (*прудко підводячись*). Ну, тепер можна, значить, давать сіґнал? Да? Співать? Можна? (*Хвилюється*).

Цін. Марк. Давайте... Тільки не хвилюйтесь і не дуже голосно співайте, щоб здавалось, що співають далеко від тюрми.

Маруся. Добре, добре... (*Прокашлюється і повернувшись до тюрми лицем, співає*):

„Зоре моя вечірняя
Зійди над горою
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Розскажи, як за горою
Сонечко сіяє,
Як у Дніпра веселочка
Води позичає“.

Всі *напружено слухають*.

З тюрми чути **чоловічий голос**:

„Добрий вечір тобі,
Зелена діброво,
Переночуй хоч ніченьку
Мене молодого·
Добрий вечір тобі,
Зелений байраче,
Переночуй хоч ніченьку
Ти славу козачу“.

Як тільки чуються перші слова, всі з полекшенням зітхають і оживляються.

Маруся. Почули, почули! Андріїв голос!

Цін. Марк. (*швидко*). Чудесно! Ну, Трохиме, на місце! Після третього разу „сбейте оковы“. Марусю, одповідайте.

Маруся. Чекайте. (*Поспішно підходить до Трохима*). Трохиме! Прощайте! (*простягав руку*). Не сердьтесь на мене... і не згадуйте. . поганим... Я, може, лучча, ніж ви думаєте... Може, побачите... Ну... Ну, ідіть, а то я... Нічого, нічого... Ідіть!

Трохим Ех, Марусю!.. Ну, що вже тепер... Тільки не прощайте все таки, а до побачення! Я помірать не збіраюсь. До побачення, товариші! (*Стискує руки*).

Леонід. До побачення!

Цін. Марк. До побачення! Трохиме! Ви ж тікаєте на мій пост?

Трохим (*озираючись*). Да. (*Зігнувшись, зникає наліво*).

Маруся. Я одповідаю (*співає*).

„ Ой, повій, повій
Та й буйнесенький вітре,
Та по над морем,
Та й винеси нас
Із кайданів, з неволі
В чистеє поле
Та й понеси на Вкраїну. .
(*Змовкає*).

Якийсь мент слухають. Тюрма мовчить.

Цін. Марк. Так. Теперь, значить, тільки пильно слухайте. Ну, щасливо оставайтесь. Ваш екипаж у правім рівчаку.

Леонід. Знаю.

Цін Марк. Хай вам добре буде (*стискує руки*).

Леонід I вам.

Маруся. Прощайте!

Цін. Марк. Не прощайте, а до побачення... (*іде*).

Маруся. Може... Всяко буває...

Леонід. Так прямо на вокзал?

Цін. Марк. Прямо... Бувайте... Не хвилюйтесь... (*зникає на лівім боці*).

Маруся. Вони значить, зараз підпоюють надзирателя? Да?

Леонід. Да...

Маруся. А це довго?... Я думаю, хвилин пять, правда?

Леонід Не знаю... Може й меньче...

Маруся. Як вони повинні хвилюватись...

Леонід. Я думаю .. Во всякім разі не меньче, ніж ми...

Маруся. Ти хвилюєшся?

Леонід. Да... Трохи...

Маруся. А Трохим? А Трохимові як?.. Ну, вже недовго?.. Вже недовго... Слухай, а ти знаєш, чото вони нас поставили тут обох?

Леонід. Ну, Маркович же сказав, що на цей бік побіжить більша ґрупа.

Маруся. Нічого подібнаго! Умовлено, що вони ділятьcя нарівно. Змінить умови він не міг...

Леонід. Да, правда...

Маруся. А я знаю, чого?

Леонід. Чого?

Маруся (*помовчавши*). Вони вважють мене нікчемною, нездатною бути на пості...

Леонід. Ну, Марусю, ти знов...

Маруся. Я не хвилююсь, я не хвилююсь... Ти сам бачиш, яка я зараз спокійна... Але це факт. Цінність Маркович на мене весь час так подивлявся і потім щось сказав, вроді того, що боїться, як би я чого-небудь не наробила... Взагалі, цінність утеряла... О, я нічого!.. Хай... Я все-таки думаю, що на що небудь я таки здатна... Да, да... На що небудь... Побачать... А тебе я навмисне спитала,—я так і думала, що ти не помітиш.

Леонід. Право, я не розумію...

Маруся. Ну, нічого, нічого... Не будем більше про це говорити. Ні про що не будем говорити. Мовчать. Ох, як би я хотіла, щоб все уже мовчало круг мене, ні думок, ні споминів, нічого... Ну, годі! Ша, треба слухати. Вже недовго... Слухай, чуєш, як юрма перегукуєтся? Вся тюрма не знає, що вони тікають? Ні?.. т)(*Помовчавши. Другим тоном*). Я так хотіла посидіть в тюрмі і не довелось.

Леонід. Хіба ти... Що значить „не довелось“?

Маруся (*хапливо*). Ні, я так... помилилась. Розуміється, я ще двадцять раз встигну... Тільки мені раніще дуже хотілось... Ну, та це дурниця... Шш, слухай!

Леонід. Чудно ти поводишся сьогодня, Марусю...

Маруся. Чим? Чим чудно?

Леонід. Та так... я не можу сказати... Але цей твій спокій... Смієшся ти якось... негарно якось смієшся... Потім цей тон твій якийсь насмішкуватий... цінічний навіть трохи... Слова якісь.. Я розумію, вся ця історія могла зробити на тебе сильне враження, але... так якось чудно приймать усе... Ти робиш таке враження, яке буває... ти вибачай... від сільської дівчини, яка... загубила невинність і сміється з того перед другими...

Маруся. Як ти розсудливо аналізуєш все тепер!

Леонід. Я завжди аналізую.

Маруся. Вибачай, я так собі це сказала... Я багато сьогодня так собі говорю... Ти не звертай уваги,—я хвилююсь... І потім

мені... мені ж так тяжко, Леоніде! Леоніде, мені безумно тяжко, Невже все не так, невже... Господи!.. В мене все перевернуто! хаос... мука... Леоніде, єдиний мій, не будь таким зо мною, не будь, дай вірити, дай, дай... (*Судорожно хапає його за руки*). Я вірю тобі, одному, ти все... Леоніде, скажи, що ти мене любиш, скажи скоріще, зараз, скажи так як казав тоді, вогнем душі скажи... Щоб я зразу зогрілась... Господи!

Леонід (*хвилюючись, з жалем*). Марусю, Марусю, не треба, серце, заспокойся... Бідна моя, хороша, не треба.

Маруся (*жадно, жагуче*). Ти любиш? Любиш?

Леонід. Марусю, тут же не місце, зараз буде сіґнал, потім... Треба слухати... Ми поговоримо, треба розібратись...

Маруся (*зразу остигаючи, змовкає, сидить непорушно*).

Леонід (*несміло, винуьато*). Марусю!.. Ну, на віщо так...

Маруся (*стріпуючись, піднято*). Ні, нічого, нічого! Ти вибачай, я так собі... Я вірю тобі... Ти любиш мене, я знаю, любиш те, що вище краси... Ха-ха-ха! Я знаю... Ти будеш мене ще більше навіть любити, правда? Будеш звать „ніжно-дзвенящою мрією“, правда? Ха ха-ха! Ох, ти ж чудак!

Леонід. Марусю, ти не в хаті. А сміх твій.

Маруся (*понижаючи голос*). Що мій сміх? Що? Це ж від радости... Ха-ха-ха! Хиба я повинна плакать? Над чим? Над ілюзіями?.. Чи, може, неправда, що ти мене любиш? А ну, спробуй сказать... Ні за що пе скажеш, ні за що... Навіть візьмеш і поцілуєш. Ти такий. Навіть...

Леонід. Марусю!

Маруся. Що, Леоніде?

Леонід. Я тебе пе пізнаю ..

Маруся. Невже? Диви! і уголовні мене не пізнали, помошник, вартовий, Трохим, всі не пізнають... Ха-ха-ха! А я думала, що хоч ти пізнаєш... Да, да, я тобі вірю... Тепер я вірю .. (*Строго*). Ну, годі? Буде... Треба слухать... а то ще пропустимо... О, не дай Бог! (*Пауза*). Ніч... Тюрма... Як чудно... (*Пауза*). Як тихо! Ніч ніби слуха, що ми робимо...

Тягучий свист вартового.

Маруся. Фу, який гидкий цей свист... Ах, швидче б хоч уже, швидче! Я не можу!.. У мене сил не хватить... Не хватить, не хватить, Боже.

Леонід (*підповзаючи ближче до неї, зворушено*). Марусю, голубко, не треба так...

Маруся (*злякано одсуваючись*). Не треба! Не треба!

Леонід. Та що з тобою? Чого злякалась?

Маруся. Не треба! Будь таким... Так легче...

Леонід. Яким „таким“? Який же я?

Маруся. Я не знаю, я не знаю... Тільки не треба... Слухай краще, зараз будуть співать...

Леонід. Чудна ти!

Маруся. Нічого, нічого... слухай...

З тюрми чується спів чоловічого голосу.

Леонід. Тш! (*Напружено слухає*)

Співають:

„По пыльной дорогѣ телѣга несется,
А въ ней по бокамъ два жандарма сидятъ".

Маруся (*раптом підводячись*). Уже! Уже!

Леонід (*хвилюючись*). Не хвилюйся так, Марусю, не хвилюйся.

Маруся. Ні, ні... Я не хвилюсь... Я тільки... От що, Леоніде (*Хапливо виймає з-за корсажу пакет*). От цей пакет... Ви його прочитаєте завтра... Чуєте? Не сьогодня... А то й сьогодня, як хочете, мені все одно... Ну, от... Ви його прочитаєте... Більше нічого .. Неконспіративного нічого... не бійтесь...

Леонід (*взявши машинально пакет*). Марусю, що за пакет? Що за пакет?

Маруся. Тихо, тихо... Пакет так собі, нічого... Зараз... Слухай...

З тюрми співають:

„Сбейте оковы,
Дайте мнѣ волю"... | *два рази.*

Маруся (*натхнено*). Да, да! Будьте певні. Ви будете мать волю.. Будете!

Леонід. Марусю! Що за пакет, скажи! Для чого? На віщо ти *зараз* дала?

Маруся. Так, так... Може, мене арештують... Я хочу, щоб ти прочитав його...

Леонід. Але чого ж тебе арештують? Значить, і мене ж арештують?

Маруся. Ах, покинь! Завтра все узнаєш... Ну, оддаси мені, як не арештують... Ну, подерж сьогодня у себе... Сховай... І слухай... Вони вже другий куплет починають. Чуєш, це вже другий... Правда ж, другий? Це другий, чи ні? (*Дуже хвилюється*).

Леонід. Заспокойся, заспокойся... Це—другий.

З тюрми:

„А дома оставилъ онъ мать беззащитную
Будетъ она отъ тоски изнывать и страдать...

Маруся. Да, да, це другий... Другий!.. Господи... Да, да, другий! (*Задихається*).

Леонід. Марусю, Марусю... Ну, не можна ж...

Маруся (*раптом обнімає Леоніда, жагуче цілує, одривається*). Нічого, нічого... Це так... Я ще можу буть сильною... Це так... Да, да...

З тюрми жагуче чується:

„Ах, сбейти окови,
Дайте мнѣ волю...

Маруся (*як у сні*). Да, да. (*Застигає. Потім враз стріпується, ніби щось згадавши*). Ох, я й забула! Боже, щож мені робить? Леоніде, голубчику, я на одну хвилинку... Через дві секунди я назад. .

Леонід Куди? Що забула? Вже ж в другий раз... Чуєш?

Маруся. Да, да, чую... Я зараз, зараз!.. Я забула у Трохима свій револьвер... Там... Я зараз...

(*Хутко біжить у ліво і зникає в тьмі*).

Леонід (*злякано*). Марусю! Марусю!

Неспокійно, в великий трівозі, зігнувшись, ходить, вдивлючись у тьму. Давить руки, поправляє пенсне.

З тюрми співають:

Оставилъ онъ также тамъ милую сердцу,
Будетъ она отъ тоски изнывать и страдать
Ахъ, сбейте ж оковы
Дайте мнѣ волю... | *два рази.*

На початку приспіеу „сбейте окови" хутко зявляється задиханий Трохим.

Трохим. Ну. що таке? (*Озирається*). Де ж Цінність Марковпч? В чому діло? Що за ідіотизм?!

Леонід. Що таке? Який Цінність Маркович?

Трохим. Та який же, чорт би його взяв! Що йому треба? Де він? На що кликав? Та швидче, третій раз уже!

Леонід. Ніхто не кликав! Ніякого Марковича нема... Хто вам сказав?

Трохим. Ах, ти прокляття!.. Та Маруся ж прибігла зо мною...

Леонід. Маруся?! (*З жахом*). Трохиме... Ох, Господи! Біжіть швидче назад! Біжіть! Ви там покинули?

Трохим. Там.

Леонід (*пориваючись бігти, штовхаючи Трохима, не знаючи що робить*). Біжіть! Біжіть! Вона все набрехала, хоче щось робить... Біжіть! Ніякого Цінність Марковича... вона все видумала, щоб взять... О, Боже!..

В сей мент співають кінець приспіву:

Дайте мнѣ волю...

Трохим (*зриваючись бігти*). Ах, ти ж прокляття!

Але раптом чується страшенний вибух, вся тюрма на мент освітлюється.

Леонід (*безсило сідаючи*). Погибла... Боже...

Трохим (*зупинившись*). Так... Фу, ти!.. Да... От... (*хоче бігти і знов зупиняється*). Все одно нема чого... Нема... (*Чути вистріли, крики, свист вартових, в вікнах густо голівок, ворушаться, кричать*).

Леонід (*сидячи, оцепеніло слухає*).

Трохим (*стоїть, важко дихає, пильно вдивляється у тьму... Раптом кричить*): Го-го!.. Сюди!.. Тут. *Чути топот ніг і глухі окрики.*

Трохим. Го!.. Го!..

Леонід (*підводиться*). Біжать?..

Трохим. Го!.. Го!.. Сюди!

Вибігають втікачі. Двоє передніх несуть труп Марусі. Задихані, балакають одривисто, хапливо, з нотками радости й трівоги.

Передні: Куди?.. Скоро!.. Там погоня... Трохиме, голубчику, здоров... Куди бігти?.. швидче...

Леонід (*підбігаючи*). Мертва? Мертва? | *разом.*
Трохим. Сюди, сюди!.. Вона жива? |

Передні й задні *разом біжучи*:

— Коло стіни... Лежала... Мертва...
— Швидче, швидче... Мертва...
— Без голови... Швидче...

Леонід (*не пускаючи растеряно хапається за труп*). Чекайте... Я хочу... Пустіть, я хочу...

Трохим. Леоніде! Пустіть!.. Потім... Чуєте, Леоніде! Та пустіть же! Ст, ідіот! (*Сильно одриває, хватає за руку і тягне його за собою*). За мной! Не одставай!

Всі озираючись біжать за ними.

З тюрми чути вистріли, многоголосий далекий крик і довгі, трівожні свистки вартових.

... 50 коп.